لوړو زده کړو وزارت

ننګرهار پوهنتون

حقوق او سیاسي علومو پوهنځی

قضا او څارنوالۍ څانګه

جزا او جنايي علومو ډيپارتمنټ

د څارنوالۍ پیژندنه او اوسنۍ وضعیت ته يې کتنه

(د لسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی: سمیع الله (ساحل)

لارښود استاد: پوهنیار نور الله نوري (مجددي)

کال...۱۴۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د هرڅه د مخه د **الله تعالی** حمد او ثنا ادا کوم چې د انسان د ټولو چارو مرستندوی او بشپړوونکی دی.

د **خدای تعالی** شکر ګذار یم چې ما ته یې دا توفیق راکړ تر څو د لیسانس دوری د فراغت سند د تر لاسه کولو په خاطر خپل پایلیک د (د ځارنوالی پیژندنه او اوسني وضعیت ته یې کتنه) تر عنوان لاندې ترتیب او بشپړ کړم. تر څو چې قاضیان، څارنوالان، مدافع وکیلان او پولیس چې په دندو کې د ځارنوالی ارګان سره مخامخ کیږي او یا د ټولنې عام وګړي چې ژوند کې راغلو جزایي ستونزو د حل لپاره ځارنوالۍ ته مراجعه کوي د لا زیاتې اشنایی سبب وګرځي. همدارنګه وکولای شو. بله دا چې د ځارنوالۍ د ارګان په اړه چې کومې پوښتنې د افغانستان اسلامي آمارت په واکمنې کې د خلکو په ذهنونو کې مطرح کیږي د شرایطو مطابق د واقعیتونو په رڼا کې ځواب ووایو.

د مونوګراف د ترتیب په برخه کې چې له ما سره کومو استادانو مرسته کړې، په تیره بیا د ننګرهار پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځي له ښاغلی ښوونکی پوهنیار نورالله نوري (مجددي) صیب څخه چې زما د رهنما ښوونکی هم وه ډېر زیات مننندوي یم. کور یې ودان، الله دې عمر دراز ورکړي.

ما خپل مونوګراف د(د ځارنوالۍ پیژندنه او اوسني وضعیت ته یې کتنه) تر عنوان لاندی ترتیب او منظم کړی، هیله ده چې د لوستونکو لپاره ګټور تمام شي .

په درنښت

سمیع الله ساحل

د ننګرهار پوهنتون د حقوقو اوسیاسي علومو پوهنځي زده کړیال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنـــــــــډيز

څارنوالی يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پانه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

څارنوالي اهميت دا ده چې په دولت يو مهم ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمايه کوي. څارنوالی له لدې کبله اهميت لري چې دعوو ته په ښه شکل سره د رسيدګي لپاره يوائينې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده. بل دا چې څارنوالی هغه بنسټ ده چې د جزايي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجديد نظر کې رول لري نو له اهميت څخه خالي نده چې وڅيړل شي. څارنوالی په ټولنه کې جنايي عدالت تامينوي، د څارنوالی په شتون سره د مظلومانو حقوق تامينږي.

د څارنوالۍ هدف دا ده چې د جزايي دعوي اړوند حقيقي او ريښتيني تحقيق ترسره کړي.د څارنوالی په تشکيل او ترکيب پورې د ټرلو چارو ترسره کړي. همدارنګه په محکمه کې د تورن په خلاف د جزايي دعوي اقامه کړي او د مظنون او متهم خلاف د تورن ليک يا اتهامنامې او صورت دعوي ترتيب کړي.

څارنوالی داساسي دندې عبارت دي له' د ټولو جرمونو څيړل او د جزايي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقيبول او همدارنګه د جرم د تحقيق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادي د سلب ځايونو څارنه کول.

د افغانستان اسلامي جهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون (۶) ماده وايي چې د څارنوالی اداره له دربيو برخو جوړه څخه جوړه شوي ده.د ستري محکمې څارنوالی، د استيناف محکمې څارنوالی ګانې او د ابتدائيه محکمې څارنوالی ګانې.د څارنوالي ارګان يو مشروع ارګان ده چې په اسلامي شريعت او د افغانستان په ټولو قوانينو کې مشروعيت ثابت ده او ځانګړي بابونه او قوانين په دې اړه وضع شوي دي.

د څارنوالي دنده د ټولو جرمونو څيړل او د جزايي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقيبول دی همدارنګه د جرم د تحقيق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادي د سلب ځايونو څارنه کول دي. د څارنوالي موخې د د قانون د ټينګښت او د عدالت د تامينولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازاديو ساتنه کول او د څارنوالی د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظيمول دي چې داسې نورې ډيري ګڼې موخې هم لري.

همدارنګه اړوند بله مهمه موضوع څارنوال ده چې څارنوال هغه شخص ته ويل کيږي چې د حکومت لخوا د قانون مساويانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي يا هغه حقيقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن ليک د ترتيب شروع بيا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړې.عموماً څارنوالان په دوه ډوله دي، لمړي مستنطق چې د تحقيق څارنوال هم ورته ويل کيږي. او دوهم د تعقيب څارنوال څخه عبارت ده. خو ولې په کل کې دواړه د لوی څارنوالی کدرغړي پيژندل کيږي، او د مساوي حقوقو او امتيازاتو څخه برخمن دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د موضوعاتو لړ لیک

سریزه...ه
د څېړنې اهمیت ....و
د څېړنې ستونزه..و
د څېړنې موخې..و
د څېړنې پوښتنې..ز
د څېړنې د اختیار لاملونه...ز
د څېړنې کړنلاره...ح

لمړی فصل

د څارنوالي پېژندنه

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پېژندنه...1
لمړی مطلب: لغوي تعریف...1
دوهم مطلب: اصطلاحي تعریف..1
دوهم مبحث: د څارنوالۍ د بنسټ مشروعیت..2
لمړی مطلب: د اسلامي شرعیت له نظره د څارنوالي مشروعیت..................2
دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعیت.................................3
درېیم مبحث: د څارنوالۍ موخې..3
څلورم مبحث: د څارنوالۍ دندې...4
پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکیل...4
لمړی مطلب: د سترې محکمې څارنوالي..4
دوهم مطلب: د استیناف څارنوالي...5
درېیم مطلب: ابتداییه څارنوالي..6
څلورم مطلب: د څارنوالي د عالي شورا دندې..7
پنځم مطلب: د لوی څارنوال دندې...7
شپږم مطلب: د څارنوالي د اداري د مرستیالانو دندې او واکونه..................8

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مبحث: د څارنوال پيژندنه...8
لمړی مطلب: د تحقيق څارنوال پيژندنه...9
دوهم مطلب: د قضايي تعقيب څارنوال پيژندنه...10
درېيم مطلب: د څارنوالانو دندې...10
څلورم مطلب: د څارنوالانود استخدام شرايط...10
پنځم مطلب: د څارنوال صلاحيتونه...11
شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسيپونه...11
اوو مطلب: د څارنوال مکلفيتونه...12
اووم مبحث: د څارنوالي تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو کې...15

دوهم څپرکی

د څارنوالي څرنګوالی په مختلفو محاکماتي سيستمونو کې

لومړی مبحث: په اتهامي محاکماتي سيستم کې د څارنوالي څرنګوالی...21
لومړی مطلب: د اتهامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي...21
دويم مبحث: په تفتيشي محاکماتي سيستم کې د څارنوالي څرنګوالی...22
لومړی مطلب: د تفتيشي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي...22
درېيم مبحث: په مختلط محاکماتي سيستم کې د څارنوالي څرنګوالی...23
لومړی مطلب: د مختلط محاکماتي سيستم ځانګړتياوي...23
څلورم مبحث: په اسلامي محاکماتي سيستم کې د څارنوالي څرنګوالی...24
لومړی مطلب: د اسلامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي...27

درېيم څپرکی

د څارنوالي اوسنې وضعيت ته کتنه

د څارنوالي اوسنې وضعيت ته کتنه...29
پايله...32
وړانديزونه...33
ماخذونه...34

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســـــريزه

الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور انفسنا. من يهده الله، فلا مضل له، و من يضلل فلا هادي له، اشهد ان لا اله الا الله، واشهد ان محمد عبده ورسوله. و قال الله تعالى'

«يآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»[1]

ژباړه: اې مومنانو که کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

دا چې انسان ټولنیز مخلوق ده او ټولنیز ژوند ته اړتیا لري چې پرته له ټولنې یې ژوند نیمګړی او حتی ناممکن ده، نو د ژوند د چارو، حقوقو او مصالحو ساتنې لپاره یې په ټولنه کې داسې قواو ته اړتیا پیداکیږي چې مقاومې او له ځان سره اجرایوي ضمانت ولري، تر څو د دوي ګټې خوندې کړای شي. نو د دې تشې د ډکولو لپاره لمړی اجرایوي ځواک او بیا قضا او د قانون جوړوني مهمې قواوې دي تر څو د دوي حقوق خوندې کړای شي. نو دا دي په دې بحث کې د اجراییه قوې او په ځینو هیوادنو کې د قضایه قوې یو ډول چې څارنوالي بلل شوي ده څیړل شوي ده. دا داسې ارګان ده چې د افرادو، ټولنو، قومونو او دولتونو حقوق او اړتیاوي ور پورې تړلي دي. خلک د څارنوالي په برخه کې سره با تعادله دي، یا په بله معنی دلته دوه اړخونه دی چې څارنوال او عدالت غوښتونکی متهم او هر یو له دوي څخه د څارنوالی پیژندنې ته اړتیا لري، چې څارنوال تحقیق، دعوي د اقامې طریقې او کیفیت پیژندنې ته اړیتا لري او متهم د تحقیق ورکول او یا ځواب ورکول اصولو او هغه څه چې په ده باندې لازم دي چې اجرا یې کړي او ترې امتناع وکړي پیژندلو ته اړ دی، نو ددې لپاره چې د څارنوالی په شرعي قانوني حیثیت او همدارنګه د څارنوالی اوسنې وضعیت، فعالیت، دندو او اجرااتو باندې پوه شو له علمي او عملي نظره یې اهمیت بیانوو.

زمونږ ددې لیکنې څخه هدف د څارنوالی او څارنوال اړوند معلومات او په نړۍ کې جزايي قضیو ته مختلفو محاکماتي سیتمونو کې د څارنوالي د فعالیت او موقف واضح کول او د څارنوالی د ځایګاه تثبیت کول دي. همدارنګه ددې لیکنې په ترڅ کې په افغانستان کې د څارنوالی تاریخي رول باندې رڼا اچولو سربیره د افغانستان آسلامي آمارت دویمه دوره کې د څارنوالی په فعالیت رڼا اچول او د څارنوالی وضعیت روښانه کول دي. او هغو پوښتنو ته ځواب ورکول کومې چې د ټولنې عامو وګړو، قاضیانو، څارنوالانو او پولیسو په ذهنونو کې د څارنوالی د ارګان اړوند ګرځي را ګرځي. اړوند پایلیک مو په دریو فصلونو

[1]. قرآن کریم، [الحجرات،ایة ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې ویشلې ده چې په لمړي فصل کې څارنوالۍ پیژنده، په دویم فصل کې د څارنوالۍ رول په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې او په دریم فصل کې د څارنوالۍ اوسنې وضعیت ته کتنې باندې بحث شوی.

الف ـ د څیړنې اهمیت

ددې څیړنې اهمیت په لاندې نقاطو کې بیانولی شو:

۱-دا چې انسان یو ټولنیز مخلوق ده او پرته له ټولنې ژوند ژوند ممکن نده نو دا اړینه موضوع ده چې د انسانانو ترمنځ شخړې او منازعات یو داسې قانون یا چوکاټ په اساس وڅیړل شي چې د دوي د غوښتنو مطابق وي چې دغه دنده څارنوالي ترسره کوي.

۲- بل دا چې څارنوالۍ هغه بنسټ ده چې د جزایي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجدید نظر کې رول لري نو له اهمیت څخه خالي نده چې وڅیړل شي.

۳-څارنوالۍ په ټولنه کې جنایي عدالت تامینوي، د څارنوالۍ په شتون سره د مظلومانو حقوق تامینږي.

۴- لدې کبله د څارنوالۍ موضوع اهمیت لري چې د شخص د مجرمیت او عدم مجرمیت سرنوشت ټاکل کیږي.

۵-څارنوالۍ د تورن پر وړاندې د دولت له حقوقو تامین او دفاع کوي همدارنګه د دولت پر وړاندې د تورن حقوق تامینوي.

ب- د څیړنې ستونزه

دا چې د افغانستان سیاسي نظام له جمهوریت څخه آمارت ته واوښت، نو ټولو حقوقي ادارو کې ګڼ شمیر تغیرات راغلل چې د څارنوالۍ ارګان هم ترې مستثنا نه وه. نو ومو غوښتل چې د څارنوالۍ تشکیل او د فعالیت ډول یې د اسلامي امارت په دوره کې وڅیړو او هغو پوښتنو ته ځواب ووایو کوم چې اوسمهال د څارنوال اړوند شتون لری.

ج ـ د څیړنې موخې

ددې څیړنې موخې عبارت دې له:

۱- د څارنوالۍ د واقعي معنا او مفهوم تثبیت او تشخیص کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- قاضیانو، څارنوالانو، مدافع وکیلانو او پولیسو د څارنوالۍ سره لا ډیر اشنايي کول.

۳- د څارنوالۍ د ارګان د عملي کړنو او قانوني موادو برسي کول او ښودل چې تر کومې کچې پورې قانون تطبیق کیږي.

۴- دا ثابتول چې ایا څارنوالۍ په عمل کې د قانوني ښودل شوي استقلال سره سم استقلال لري او کنه؟

۵- د لیسانس دوري د فراغت سند د تر لاسه کولو لپاره تر څو يې له امتیازاتو څخه برخمن شي.

۶- د ټولو هغو پوښتنو ځواب کول چې اوسمهال د څارنوالۍ د ارګان اړوند شتون لري.

د- د څیړنې اړوند پوښتنې

په دې څیړنې پورې اړوند لاندې پوښتنې ځواب کیږي لکه:

۱- د یو نظام او حکومت په اډانه کې د څارنوالۍ د شتون څه اهمیت لري؟

۲- آیا اوس مهال څارنوالی اداره د افغانستان اسلامی امارت په اساسی تشکیلاتو کې ځای لری؟

۳- د اسلام له نظره څارنوالي او فعالیت يې د یو نظام په عدلي سکتور کې شرعی جواز لری؟

۴- دمګړی د تحقیق، قضائی تعقیب او د حکم تنفیذ څخه نظارت چې د څارنوالۍ له بنسټیزو دنده او واکونو څخه وه د چا او کومې ادارې لخوا تر سره کیږی؟

۵- د لوی څارنوالی تشکیل په څه ډول دی. کومې مرستیالۍ او ریاستونه تشکیل کې لري؟

ه- څیړنې د اختیار لاملونه:

۱-ددې موضوع روښانه کول چې د څارنوالۍ ارګان د کومو موخو د تعقیب او تر لاسه کولو لپاره جوړ شوي ده؟ او آیا دغه موخې په عمل کې تر لاسه کیږي او کنه؟

۲-ددې موضوع روښانه کول چې آیا اوس مهال(د افغانستان اسلامي امارت دویمه دوره) کې د څارنوالي ارګان شتون لري او کنه؟ او آیا عملاً فعالیت ترسره کوي؟

۳-او همدارنګه دا په ګوته کول چې آیا څارنوالي خپل استقلالیت ساتلی ده او کنه؟ که ساتلی ده نو تر کومې کچې پورې استقلالیت ساتلی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- د څېړنې کړنلاره

ددې لپاره چې زمونږد پایلیک عنوان د (څارنوالۍ پیژندنه او اوسنۍ وضعیت ته یې کتنه) ده، نو اړونده عنوان په دوه برخو ویشل شوي ده، چې لمړي برخه یې د څارنوالۍ پیژندنه ده. نو پدې برخه کې د څېړنې غوښتنه دا وه چې باید کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده وشي. ځکه چې د څارنوالۍ په اړه ډېر مواد په کتابونو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري. همدارنګه د څارنوالي پیژندنې په برخه کې مو د قران کریم له مبارکو ایتونو او نبوي احادیثو څخه د څېړنې د غښتلتیا لپاره استفاده کړي ده. د پایلیک د عنوان دوهمه برخه د څارنوالۍ اوسنۍ وضعیت ته کتنه ده، نو دې برخې میداني څېړنې ته اړتیا درلوده نو مونږ هم پدې برخه کې میداني څېړنه ترسره کړي ده، چې څارنوالانو، قاضیانو او اړونده برخه کې د مسؤلو اشخاصو سره د مرکې له لارې او د ټولپوښتنو له لارې مو اړوند معلومات تر لاسه کړي دي.

۱-ددې لپاره چې د نوموړي موضوع ښه روښانه شي او د لوستونکو د لا ښه فهم وړ وګرځي په اړینو فصلونو،مبحثونو،جزونو او فقرو باندې ویشل شوي ده.

۲-لیکنه د هغه د اصلي ماخذونو او منابعو سره ذکر شوي ده.

۳-د ماخذونولیست د کتاب سبز یا شین کتاب په میتود ترتیب شوي ده.

۴-په څېړنه کې د کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده شوي ده.ځکه د څارنوالۍ په اړه ډېر مواد په کتابونو،مجلو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري.

۵- همدارنګه د مسؤلو اشخاصو سره د مرکو له لارې مو د څارنوالۍ اوسنۍ وضعیت په اړه معلومات ترلاسه کړي دي.

۶- په موضوع کې مو هغه اصطلاحات چې پیژندلو ته یې اړتیا درلوده، لنډه پېژندنه یې د هماغه صفحې په لمن لیک کې د ماخذ په ذکر کولو سره واضح شوي ده.

۷- د لیکنې پر مهال که له کومې سنې څخه یادونه شوي هغه مو ددغه () قوسونو په منځ کې لیکلې ده.

۸- د قوانینو مادې مو د دغه«» قوسونو په منځ کې لیکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمـــــړی څـــــپرکی

د څـــــارنوالي پيـــژندنه

دا فصل مو په اوو مبحثونو باندې ويشلي ده چې لمړي مبحث کې د څارنوالۍ پيژندنه، په دويم مبحث کې د څارنوالۍ مشروعيت، دريم مبحث کې د څارنوالۍ موخې، څلورم مبحث کې د څارنوالۍ دندې، پنځم مبحث کې د افغانستان د څارنوالۍ تشکيل ، شپږم څارنوال پيژندنه، اووم مبحث کې د څارنوالۍ تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو کې در پيژنو.

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پيژندنه

لمړی مطلب- لغوي تعريف: څارنوالۍ د فارسي کليمې له دادستان سره مشابه يوه پښتو کله ده،[2]چې د څارني څخه اخيستل شوي ده چې په دري ژبه کې د نظارت، ليدنې، تدقيق او پلټنې ته ويل کيږی.[3]

د عربي ژبې په قانونې اصطلاح کې څارنوالۍ ته (النيابته العامه) او په عامه معنی ورته مکتب المدعي العام ويل کيږي.

د انګليسي ژبې معادل مفهوم يې (The Department of the Public Prosecution) دی او په ايرانې فارسي ژبه کې څارنوالۍ ته دادستان ويل کيږي.

دوهم مطلب - اصطلاحي تعريف: اصطلاحاً څارنوالۍ ته د تحقيق ديوان ويل کيږي، چې عبارت له هغه ارګان څخه ده چې د چارواکو، واکمنانو، دولتي کسانو او همدارنګه د عامه خلکو پر فعاليتونو باندې څارنه کوي تر څو د قانون له حکمونو او شريعت څخه سرغړونه ونه وکړي.

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دويمې فقرې څارنوالۍ داسې تعريف کړي ده:[4]

(څارنوالۍ د اجرائيه قوې يوه برخه ده چې په خپلو اجرااتو کې استقلاليت لري، تشکيل، صلاحيت او د اجرااتو څرنګوالۍ د قانون له لورې تنظيم کيږي.)

څارنوالۍ يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پانه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولني د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

---

2. عميد حسن (۱۳۸۵).فرهنګ عميد فارسي، موسسه انتشارات کبير،تهران ميدان استقلال،جلد اول،ص ۵۰۹.
3. دادستان قايمونکی يا دا چې د يو حق له بل جانب څخه واخلي په اصطلاح کې دادګستري عبارت دي د دولت له نمايندګي څخه په قضا کې د مجرمينو په وړاندې چې دعوي ليک وړاندې کوي.
4. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جريده،۱۳۴ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مبحث: د څارنوالۍ بنسټ مشروعیت

لمړي مطلب: د اسلامي شریعت له نظره د څارنوالۍ مشروعیت

د څارنوالۍ مشروعیت د قرآن کریم مبارکو ایتونو او نبوي احادیثو څخه ثابت ده چې په لاندې ډول پرې رڼا اچوو:

الله تعالي د قرآن کریم سورت الحجرات شپږم نمبر ایت مبارک کې فرمایلي دي:

«یاَأَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُواْ إِن جَآءَکُمْ فَاسِقٌ بِنَبإٍ فَتَبَیَّنُواْ أَن تُصِیبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَی مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِینَ»[5]

ژباړه: اې مومنانوکه کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

همدارنګه سردار کونین حضرت رسول اکرم (ص) فرمایي:(اتثبت من الله و العجلت من الشیطان).

ژباړه: تثبیت او د یوې خبرې څېړنه د الله تعالي حکم ده او عجله کول د شیطان امر ده.

همدارنګه فقهي قاعده وجود لري چې وایی:

(فواجب التمحیص و المحص التمیز الظن الباطل من الظن الصادق).

ژباړه: د باطل یعني دروغجن او صادق ګمان یا ظن تر منځ توپیر کول واجب دي.

که چیرې اسلامي تعلیمات او تاریخ مطالعه کړو نو د څارنوالۍ بنسټ پورې اړوند فعالیتونه په انډول ډیرې قضایاوي تر سترګو کیږي، چې د اسلامي تاریخ بنسټ ایښودونکو او د وخت نومیالیو چارواکو د څارنوالي نوم په تفکیک سره اړوندې چارې په لا مثاله بڼه ترسره کړي دي چې ځینې بیلګې په لاندې ډول سره ذکر کوو.

هغه څوک چې په لمړي ځل لپاره یې په اسلامي دولت کې د ولایت المظالم اوسني څارنوالۍ ته ورته ارګان فعالیتونه ترسره کړي دي، هغه حضرت محمد مصطفي (ص) وه. کله چې د حذیفي قبیلي خلک د مسلمانانو د سپه سالار خالد بن ولید (رض) ته تسلیم شول، نو ځینې خلک د خالد بن ولید د کورنۍ لخوا ووژل شول نو رسول الله (ص) د حذیفي قبیلې د خلکو د حقوقو د دفاع په خاطر باندې او د مختل شوي نظم د بیا اعادي لپاره د وژل شویو کسانو په سر د حذیفي قبیلې ته دیت ورکړ.

کله چې د حضرت عمر فاروق(رض) د خلافت دوره شروع شو، نو د نن ورځې حقیقي او واقعي مسولیت شناس او سالم وجدان لرونکي څارنوال اړوند فعالیتونو بیلګې شتون لري. کله چې د قبطي زوي او د مصر د والي د زوي عمرو بن العاس ترمنځ مسابقه ترسره کیږي چې په پاي کې د مصر د والي زوي عمرو بن العاس شکست خوري، نو په نتیجه کې د عمرو بن العاس د قبطي د زوي په وهلو او ټکولو باندې پیل کوي او هغه ته پیغور ورکوي، نو هر کله چې د حج د فریضې د مراسم ادا کولو ورځې راځې نو د قطبي زوی یاده قضیه حضرت عمر فاروق (رض) ته کوي او له هغه څخه شکایت کوي چې حضرت عمر فاروق(رض) عمرو بن العاس را غواړي او په عام محضر کې قصاص کوي.

همدارنګه د امویانو په دوره کې د عبدالمالک بن مروان زوي د مظلومانو د شکایتونو اوریدلو لپاره ځانګړي ورځ منتخب کړي وه، او د شکایتونو د رسیدني او څیړني لپاره به عملي اقدام کاوه. چې ښه بیلګه یې عمر بن عبدالعزیز(رح) وه. حضرت عمر بن عبدالعزیز(رح) د عدالت د ټینګښت لپاره د بني

---

[5]. قرآن کریم، [الحجرات،اية ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

اميه په نوم قبيلې په وړاندې داسې مبارزه وکړه چې د مالونو په برخه (بيت المال) کې د يادې قبيلې له خوا غير مشروع ګټې اخيستنې په مقابل کې کلک ودريده او د هغوي له لورې اخيستل شوي مالونه بيرته اخذ او خزانې ته مسترد کړل او تر څنګ دوي خزانې ته د مالياتو په ورکړې باندې مکلف وګرځول. چې د وخت غوره عدالت ټينګښت په سبب عمر بن عبدالعزيز(رح) ته د عمر ثاني لقب ورکړل شو. او د پنځم خليفه په نوم هم يادېږي.

نوټ: د اسلام له نظره د څارنوالۍ مشروعيت په اړه مکمل بحث د اسلام په محاکماتي نظام کې ترسره شوي ده. چې په دويم څپرکي کې شتون لري.

دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعيت

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دويمې فقرې څارنوالۍ داسې تعريف کړي ده:

څارنوالۍ د اجرائيه قوې يوه برخه ده چې په خپلو اجرااتو کې استقلاليت لري، تشکيل، صلاحيت او د اجرااتو څرنګوالۍ د قانون له لورې تنظيم کيږي.[6]

څارنوالۍ د اجراييه قوی يوه برخه ده، چې په خپلو اجراآتو کې خپلواکه او د قانون د حکمونو تابع ده، چې اساسي دندې يې عبارت دې له: لمړی د ټولو جرمونو تحقيق، د جزايي دعوي اقامه او په محکمه کې د تورن پر خلاف د هغه د دوسيې تعقيبول، دويم د جرم د تحقيق او د محکمو قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادۍ د سلب د ځايونو څارنه.[7]

درېيم مبحث: د څارنوالۍ موخې

د څارنوالۍ موخې عبارت دې له:

۱-د جزايي دعوي اړوند حقيقي او ريښتيني تحقيق ترسره کول.

۲-د څارنوالۍ په تشکيل او ترکيب پورې د تړلو چارو ترسره کول.

۳-په محکمه کې د تورن په خلاف د جزايي دعوي اقامه کول.

۴-د جزايي دعوي په برسي کې د خنډ او ځنډ مخنيوی کول.

۵-د مظنون او متهم خلاف د تورن ليک يا اتهامنامې او صورت دعوي ترتيب کول.

۶-د جزا تطبيق، محابسو او توقيف ځايونو څخه څارنه او نظارت تر سره کول.[8]

همدارنګه د افغانستان تير اسلامي جمهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون ۲ ماده د څارنوالۍ د موخو په اړه داسې صراحت لري[9]

۱-د څارنوالۍ په تشکيل پورې د اړوندو چارو تنظيمول.

---

[6]. (۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.

[7]. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکيل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جريده، ۳ ماده.

[8]. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلکي).تمويل کننده:اداره حاکميت قانون و مبارزه با مواد مخدر بين المللي، وزرات خارجه امريکا(INL)و تطبيق کننده،بنياد آسيا،ص ۱۴۵.

[9]. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-د څارنوالۍ په واکونو او دندو پورې د اړوندو چارو تنظيمول.

۳-د قانون د ټينګښت او د عدالت د تامينولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازاديو ساتنه کول.

۴-د څارنوالۍ د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظيمول.

۵-د څارنوالانو په جزايي او تاديبي مسوليت پورې د اړوندو چارو تنظيمول.

څلورم مبحث: د څارنوالۍ دنــدې

پدې هکله د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون (۳) ماده د څارنوالۍ د اساسي دندو په اړه په لاندې ډول صراحت لري، چې اساسي دندې عبارت دې له:[10]

۱-د ټولو جرمونو څيړل او د جزايي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقيبول.

۲-د جرم د تحقيق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادي د سلب ځايونو څارنه کول.

پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکيل

د مرکزي څارنوالي ادراي (لوی څارنوالي) تشکيلات عبارت دې له: لوی څارنوال، څلور مرستيالي اداري د(جرايمو تحقيق، قضايي تعقيب، اداري او عسکري) امورو کې، په مختلفو امورو کې پنځلس رياستونه، د مشاورينو بورد او عالي شورا څخه عبارت دي. څارنوالي ادره د کارونو د ښه تنظيم او غوره اجرااتو لپاره عالی شورا د لوی څارنوال تر رياست لاندې، مرستيالان او د ۱۵ ګونو رياستونو رئيسان لري.[11]

پدې اړه د افغانستان تير اسلامي جهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون (۶) ماده په لاندې ډول صراحت لري:[12]

د څارنوالۍ اداره له لاندې برخو جوړه ده:

۱-د سترې محکمې څارنوالۍ.

۲-د استيناف محکمې څارنوالۍ ګانې.

۳-د ابتدائيه محکمې څارنوالۍ ګانې.

لمړی مطلب: د سترې محکمې څارنوالۍ

دغه څارنوالۍ د اداري په مرکز کې فعاليت کوي چې د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون د (۶) مادې پر بنسټ منځ ته راغلې ده. د سترې محکمې څارنوالۍ د لاندې برخو لرونکې ده:[13]

۱ـ د عمومي جزاء څارنوالۍ.

---

10. پورتني ماخذ،د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون، ۳ ماده.

11. IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلينيک های حقوقی بنياد،ديپارتمنت تعليمات بين المللی حقوقی،کابل،ص ۱۴۵.

12. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي ، د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون، ۶ ماده.

13. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي ، د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ د عامه امنیت په خلاف د جرمونو څارنوالی

۳ـ د کورني او بهرني امنیت په خلاف جرمونو او د ملي امنیت د منسوبینو د وظیفوي جرمونو پر خلاف څارنوالی.

۴ـ د وسله والو ځواکونو ،پولیسو، د ملي امنیت موظفینو او د عسکری تشکیلاتو لرونکو نورو ادارو وظیفوي جرمونو پر خلاف څارنوالی.

۵ـ د اداری فساد د جرمونو څارنوالی.

۶ـ دمخدره موادو او مسکراتو د جرمونو څارنوالی

۷ـ اطفالو د جرمونو څارنوالی.

لمړي جز: د سترې محکمې د څارنوالي دندې

د څارنوالی د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۱۸) مادی په استناد سره د سترې محکمې د څارنوالي دندې عبارت دې له:

۱-د استیناف محکمو په پریکړو باندې اعتراض او یا فرجام غوښتنه او یا له هغه څخه انصراف

۲- د فرجام غوښتنې په مرحله کې د قضیې تعقیب او په ستره محکمه کې تجدید نظر کول

۳-د سترې محکمې د اړوند دیوانونو د قضایی مستشارانو شفاهي او تحریري پوښتنو ته معلومات او توضیحات ورکول دي.

۴- د ټولو هغو دندو ترسره کول چې د لوې څارنوال لخوا محولیږي.

دوهم مطلب: د استیناف څارنوالی

د هر ولایت په سطحه یوه د استیناف څارنوالی شتون لری.[14] چې خپلې دندې د قانون د حکمونو مطابق ترسره کوي. استیناف څارنوالی لاندې برخې لري:

۱ـ د جرمونو د تحقیق څارنوالی.

۲ـ د قضایی تعقیب څارنوالی

۳-د اجراآتو په تحقیق د نظارت څارنوالی، د حکمونو تنفیذ، د ازادی د سلب ځایونه.[15]

لمړي جز: د استیناف څارنوالی دندې

د څارنوالی د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۲۱) مادې په استناد سره د سترې محکمې د څارنوالي دندې عبارت دې له:[16]

---

14. پورتنې ماخذ، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون،۱۹ ماده.
15. (۱۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۹.
16. پورتنې ماخذ،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-په اجراآتو باندې نظارت او د هر ولایت د اړوندې حوزې د تحقیق یا څارنې د مراجع په اجراآتو کې قانونیت.

۲-دابتدائیه څارنوالیو د قرار او تصمیمونو تائید یا رد، د ابتدائیه محکمې په صادر شوي حکم استیناف غوښتنه، انصراف یا پده کول.

۳-استیناف محکمو په صادر شویو فیصلو باندی اعتراض، د قضیې څارنه کول او تعقیب په استینافي مرحله کې.

۴- د خلاص شوی متهم د توقیف غوښتنه یا د تورن کس توقیف تمدید د محاکمې په جریان کې احتیاطي تدابیرو مطالبه او غوښتنه.

۵-د مجازاتو د تنفیذ او د مالي تعویض یا بدل د تضمین په منظور.

دریم مطلب: د ابتدایه څارنوالۍ

د ولایت په مرکز، ولسوالیو او ښاري ناحیو کې موازي له ابتدایه محکمو یا د محکمو د جزایي ابتدایي دیوانونو سره موازي د استیناف د اړوندې څارنوالۍ تر لاس لاندې جوړیږي، چې د لاندې برخو لرونکي ده:[17]

۱- د جرمونو د څیړنې(تحقیق) څارنوالۍ.

۲- د قضایي څارنې(تعقیب) څارنوالۍ.

۳- د حکمونو د تنفیذ د مرجعو په اجراآتو د نظارت څارنوالۍ.

۴- د اداری کارکونکو څارنوالۍ.

لمړي جز: د ابتدائیه څارنوالۍ دندې

د څارنوالۍ د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۲۷) مادې په استناد سره د ابتدائیه څارنوالي دندې عبارت دې له:[18]

ابتدائیه څارنوالۍ د ولایت د استیناف د څارنوالۍ د ریاست لاندې، دمحکمو د ټولو جزایي قضیو د جرمونو څیړنه یا تحقیق او قضایي څارنه په غاړه لري. مګر دا چې قضیه د قانون د حکم سره سم د دوي په واک اوصلاحیت کې نه وي.

[17]. پورتنې ماخذ،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۶.

[18]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۲۷ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم مطلب - د څارنوالي د عالي شورا دندې: د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون (۹) ماده د د عالی شورا دندې او واکونه روښانه کوي چې مهم عبارت دي له:[19] د لويې څارنوالي د پالیسي او کاري پلان تصویبول، د څارنوالانو د کادري او مسلکي امتیاز د درجې تثبیت او لوړول او د هغه تصويبول، د څارنوالۍ د تشکیل او کلنۍ بوديجې د طرحې تائيد، د څارنوالي اداري پورې د نورو اړوندو چارو څېړل چې لوی څارنوال يې عالی شورا ته محولوي.

پنځم مطلب - د لوی څارنوال دندې:

د څارنوالۍ اداري په راس کې لوی څارنوال شتون لري چې لاندې دندې پرمخ وړي:[20]

۱-په مرکز او ولايتونو کې تر لاس لاندې ادارو رهبرې او د قانون د حکمونو مطابق د هغو اجراأتو څارنه.

۲-د څارنوالۍ د اداري د عالي شورا رياست.

۳-د قانون له حکمونو سره سم تر اغیز لاندې څارنوالوالانو او ادارو ته د اوامرو لارښونو صادرول.

۴-د قانون له حکمونو سره سم د متهمينو پر ضد د تعليق، ممنوع الخروج، مالي او نورو احتياطي تدابيرو نيول او د هغو رفع کول.

۵-د قانون د حکمونو مطابق د نوو دلايلو د څرګندېدو په سبب په جزايي موضوعاتو کې د محکمو پر قطعي پريکړو باندې د نوې کتنې غوښتنه.

۶- په جزايي موضوعاتو کې د سترې محکمې د ديوانونو پر قطعي پرېکړو باندې د نوې کتنې په اړه د شورۍ د فوق العاده غونډې د جوړېدو په اړه د سترې محکمې عالي شورۍ ته د وړاندیز وړاندې کول.

۷- په جزايي قضيو او نورو موضوعګانو کې د نوې کتنې په اړه د سترې محکمې د عالي شورۍ په قضايي غونډو ـې د هغې شورۍ د غوښتنې پر بنـاء ګډون کول.

۸-- د اړتيا په صورت کې لـه يـوې څارنوالۍ څخه بلې څارنوالۍ ته د تحقيق د واک سپارل.

۹- د قانون د حکمونو مطابق د سترې محکمې عالي شوري ته په جزايي قضيو کې د محکمې د بدلولو وړانديز.

۱۰- د څارنوالانو او نورو کـارکوونکو مقررول، تبديلول، ترفيع، تقاعد، انفکاک او د استعفي منل او يا د قانون د حکمونو مطابق واکمنو مراجعو ته د هغو وړانديز کول.

۱۱- د مظنونينو، متهمينو او مجرمينو د حقوقود رعايت څارنه.

۱۲- ملي شوري او عندالمطالبه جمهور رئيس ته د څارنوالۍ د اجراآتو د رپوټ وړاندې کول.

۱۳- د قانون د حکمونو مطابق د نـورو چارو سرته رسول.

19. (۱۱) ګنه لمنليک ته دې مراجعه وشي، IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۴۸.
20. (۷) ګنه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون،۱۱ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مطلب د ښارنوالۍ د ادارې د مرستالانو دندې او واکونه:

د ښارنوالۍ د واک او تشکیل قانون د (۱۲) مادې په استناد سره هره یوه مرستیاله ادره د مشخصو دندو لرونکې ده او د لوی ښارنوال تر لاندې کار کوي.

۱-د جرمونو د تحقیق په چارو کې د ښارنوالۍ د ادارې مرستیالۍ دندې او واکونه:

د تحقیق په چارو کې مرستاله اداره یو لړ دندې په غاړه لري چې د قانون د حکمونو مطابق پرمخ وړي. دغه دندې عبارت دي له، په قانوني موده کې د تحقیق د چارو مخ ته وړل او د قانون مطابق د دندو اعمال، د متهمینو د توقیف قانوني والي په هکله د ښارنوالانود تصمیم ښارنه، د مظنونیو او متهمینو له بې برخلیک توب څخه مخنیوی لپاره ښارنوالانو ته لارښونه کول، لوی ښارنوال ته د ریپوټ وړاندې کول، لوي ښارنوال ته د متهمینو د تعلیق او ممنوع الخروج حالت او نورو احتیاطي او مالي تدبیرونو وړاندیز کول.

۲-د قضایي تعقیب چارو کې د ښارنوالۍ د ادارې مرستیالۍ دندې او واکونه:

د مرکز او ولایتونو د استیناف ښارنوالیو د اجرااتو رهبري او سازمانول، په پورته یادشویو ښارنوالیو د ریاست د نیول شویو تصمیمونو په هکله ملاحظه او د تصمیم نیول، په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو نشتوالي په صورت کې د استیناف محکمو او سترې محکمې پریکړو تائید په اړه تصمیم نیول، او په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو شتوالي په صورت کې د استیناف محکمو پریکړو باندې اعتراض کول او د سترې محکمې اړوندو دیوانونو ته وړاندې کول.

۳-په عسکري چارو کې د ښارنوالۍ د ادارې مرستیالۍ دندې او واکونه:

د قانون سره سم په مرکز او ولایتونو کې د عسکري ښارنوالانو او د اجرااتو رهبري، د سترې محکمې د عسکري دیوان د استیناف محکمو پریکړو په هکله تصمیم نیولو د عسکري ښارنوالانو په اجرااتو کې د قانونیت د رعایتولو مراقبت، استیناف عسکري محکمو په پریکړو قناعت او یا اعتراض تصمیم، د استیناف عسکري محکمو په پریکړو اعتراض د سترې محکمې دیوان ته وړاندې کول.

۴- د ادارې مرستیالۍ، لاندې دندو او واکونو لرونکي دي:

د ښارنوالۍ د بودیجې ترتیبول، د ښارنوالانو ذاتي چارو تنظیم، د ښارنوالۍ د بودیجې تطبیقول، د ښارنوالانو ستاژ دورې تنظیم، د ښارنوالۍ د منقولو او نا منقوله شتمنیو ساتنه او مراقبت، د لوی ښارنوال تر لاس لاندې ادارو د مالي او تدارکاتي خدماتو وړاندې کول، نور ریاستونه دندې د قانون مطابق ترسره کړي.

مخکې لدې چې د ښارنوال اړوند نورو موضوعاتو باندې بحث وکړو په لنډ ډول په ښارنوال باندې رڼا اچوو، ځکه چې د ښارنوالۍ اړوند مهم کارونه ښارنوال ترسره کوي نو د ښارنوال لنډه پیژندنه کوو:

شپږم مبحث: د ښارنوال پیژندنه

ښارنوال هغه شخص ته ویل کیږي چې د حکومت لخوا د قانون مساویانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي. او یا هر هغه مامور چې زمونږ د هیواد د ښارنوالۍ په مسلکي برخه کې دنده ترسره کوي ښارنوال بلل کیږي.

ښارنوال ته د عربي ژبې په قانوني اصطلاح کې ثابت العام یا مدعي العموم او په انګلیسي ژبه کې ورته (Public Prosecutor) وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصطلاح کې د څارنوالۍ هر یو مسلکي کارکوونکي ته څارنوال ویل کیږي. او یا په بل عبارت هغه شخص ده چې د قانون د حکومونو سره سم د جرمونو د څېړنې او د محکمې په وړاندې د تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري څارنوال بلل کیږي.

غوره تعریف داسې کولای شو چې څارنوال هغه حقیقي شخص ده چې د قانون په رڼا کې د شکمن او تورن اړوند نسبت کړای شویو جرایمو څېړنه او د ذیصلاح محکمې په وړاندې تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري. او یا دا چې هغه حقیقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن لیک د ترتیب شروع بیا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړي.

څارنوال په بیلابیلو پړاوونو کې په لاندې ذکر شویو نومونو باندې یاد شوي ده:

۱-عمومي (مدعي العموم)

۲-د جرم د ثابتولو وکیل (وکیل اثبات جرم)

۳- د الله تعالی د حق مدعي(مدعي حق الله)

۴-د دعوي وکیل(وکیل دعوی)

۵-د بادشاه وکیل(وکیل بادشاه)

د جرم د ارتکاب په اړوند جزایي دعوي ته د رسیدنې په برخه کې د مختلفو قوانینو لکه د څارنوالۍ د تشکیل او واک قانون د جزایي اجرااتو موقت قانون او همدارنګه د (۱۳۹۳) کال رسمي جریده ۱۱۳۲ ګڼه جزایي اجرااتو قانون د احکامو په نظر کې نیولو سره د څارنوالۍ ارګان د اړوندو فعالیتونو د اجرا کولو ذیصلاح اشخاصو ته د مستنطق او څارنوال اصطلاح کارول شوي ده، لکه د څارنوالي د تشکیل او واک قانون په (۴۱) ماده کې همدغه اصطلاعات کارول شوي دي چې اړونده فعالیتونه یې هم سره توپیر لري پدې معنا چې په یو مطروحه جزایي دعوه کې مستنطق د تحقیق او څارنوال چې په محکمه کې د متهم د تعقیب چارې مخ په وړاندې وړي نو له دې زاویې څخه ویلای شو چې څارنوال په ۲ ډوله دي:

لمړي- مستنطق چې د تحقیق څارنوال هم ورته ویل کیږي.

دوهم- د تعقیب څارنوال چې د څارنوالي د تشکیل او واک قانون دغه اصطلاح کارولي ده.

خو ولې په کل کې دواړه د لوې څارنوالۍ کدرغړي پیژندل کیږي. او د مساوي حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن دي. پدې مناسبت د څارنوالانو د ښه پیژندلو لپاره دواړه بیلابیل در پیژنو:

لمړی مطلب: د تحقیق څارنوال(مستنطق)

د تحقیق څارنوال د هغه څارنوال څخه عبارت دې چې د جرمي قضیې په اړه د مظنون څخه پلټنه او تحقیق تر سره کوي او د جرم اړوند اثار او مدارک راټولوي.[21]

د جرم د ارتکاب پر بنسټ د ټولنې د تلف شوي نظم د بیا اعادې لپاره د دولت له هغه نماینده څخه عبارت ده چې جزایي دعوي ته د رسیدنې په برخه کې د تحقیق مرحلې پورې اړوندې چارې لکه: څارنوال ته د پولیسو لخوا د محول شوې قضیې هر اړخیزه څېړنه او بیا ددې څېړنې پر بنسټ د جزایي

[21]. حفیظ الله دانش(۱۴۰۰).جزا محاکماتو اصول،کابل،نوی مستقبل خپرندویه ټولنه،ص ۹۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوي تحريک، مظنون توقيف، د مظنون او متضر څخه تحقيقات، د اتهمنامي يا تورنليک ترتيب، د دوسيې حفظ کول او همدارنګه نورې اړوندې چارې پر غاړه لري.

دوهم مطلب: د قضايي تعقيب او نظارت څارنوال

د جرم د ارتکاب په اساس د ټولنې د له منځه تللې نظم د بيا ځلې اعادي لپاره د دولت په استازيتوب هغه شخص څخه عبارت ده چې د جزايي دعوي د څيړلو په برخه کې د قضايي تعقيب مرحلې پورې اړوند چارې لکه: د تحقيق څارنوال لخوا ترتيب شوي دوسيې تدقيق کول، پدې معنا چې د هغه ترتيب شوي تورن ليک او تحقيقات تائيد او يا هم مسترد کړي د تائيد په صورت کې د صورت دعوي ترتيب په محکمه کې د تورن تعقيب او د هغه پر خلاف ژر تر ژره دعوه اقامه کول پر غاړه لري.

درېيم مطلب: د څارنوالانو دندې

پدې برخه کې به لمړي د تحقيق څارنوال دندې او بيا به د تعقيب څارنوال دندې واضح کړو. ځکه چې د دواړو دندې يو له بل سره په ځينو برخو کې توپير لري.

لمړي جز:د تحقيق څارنوال دندې

۱-د جرم په اړه باندې تحقيق کول.

۲-د دوسيې څيړنه تر سره کول.

۳-د اړتيا په صورت کې د هغه مظنون نيول چې لا تر اوسه پورې نيول شوي نه وي او د هغه مظنون خوشې کول چې بيګناه ثابت شي.

۴-د مظنون د حقوقو اعلان کول.

۵-د تحقيق اجرات ترسره کول.

۶-د تحقيق بشپړول او د د تعقيب څارنوال ته دوسيې سپارل.

دويم جز: تعقيب څارنوال دندې

۱-د دوسيې څيړنه ترسره کول.

۲-د صورت دعوي ترتيب کول.

۳-په ټاکلي وخت باندې د اجراا‌تو بشپړول او ابتدائيه محکمې ته د دعوې د اقامه کولو په موخه باندې د دوسيې سپارل.

څلورم مطلب: د څارنوالانو د استخدام شرايط

د څارنوالی د واک او تشکيل قانون په (۲۸) ماده کې اړوند شرايط ذکر کړي دي چې عبارت دې له:[22]

۱-د افغانستان تابعيت درلودل.

۲-لږ تر لږه د حقوقو يا شرعياتو له پوهنځي څخه د لېسانس سند تر لاسه کول.

[22]. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالی د واک او تشکيل قانون،۲۸ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-له مدني حقوقو څخه نه محروميت.

۴-په سياسي ګوندون کې نه غړيتوب.

۵-له اداري فساد، عمدي جنحي يا جنايت په جرمونو باندې نه محکوميت.

۶-په مخدره موادو باندې نه روږديتوب.

۷-د ۲۴ کلنۍ سن بشپړول.

۸-د څارنوالۍ د ستاژد دورې بشپړول يا د حقوقي او قضايي زده کړو د مرکزونو د ستاژ د دورې بشپړول.

ټول څارنوالان د هويت ځانګړي کارت لرونکي دي چې د څارنوالۍ د عالي شورا لخوا تصويبږي او د اړوندې دندې د اجرا په وخت کې وړاندې کيږي.[23]

پنځم مطلب: د څارنوال صلاحيتونه

د افغانستان د جزايي اجرااتو د قانون له مخې څارنوالان د دندې د اجرا کولو په وخت کې ډېر صلاحيتونه لري چې ځيني يې مونږ دلته ذکر کوو:[24]

۱-د مظنون توقيف کول او يا خوشې کول.

۲-د پوليسو د اجرااتو د اصلاح غوښتنه کول.

۳-د قضايي ضبط مراجعو څخه د نويو دلايلو د را ټولولو غوښتنه کول.

۴-د محکمې په پريکړه باندې اعتراض ترسره کول.

۵-اړونده دوسيه حفظ کول.

۶- د څارنوال لخوا د جلب او احظار امر صادرول.

شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسيپونه

څارنوال د دندې د ترسره کولو پر مهال باندې مکلف ده چې ځينې قواعد او پرنسيپونه په نظر کې ونيسي چې له ځينو څخه په لاندې توکه باندې يادونه کوو:

۱- د خپواکي پرنسيپ: پدې معنا چې څارنوال به په خپلو اجرااتو کې بشپړه خپلواکي په پام کې نيسي.[25]

۲-د بې پرې والي پرنسيپ؛ دې معنا چې څارنوال به د د دعوي د هيڅ لورې پلوي نه کوي.[26]

۳- د څارنوال د اجرااتو د چټکتيا پرنسيپ: دغه پرنسيپ پدې چې معنا څارنوال بايد خپل اجراات په ټاکلي موده کې چې قانون ورته ټاکلي ده بشپړ کړي. په اجرااتو کې چټکيتا د عادلانه محکمې د شرطونو څخه يو اړين شرط ده.د افغانستان د جزايي اجرااتو قانون په (۱۰۰) ماده کې د د توقيف امر د (۹۹)

---

[23]. پورتنې ماخذ،د څارنوالي د واک او تشکيل قانون، ۳۴ ماده.

[24]. د افغانستان جزايي اجرااتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جريده،۸۸،۸۹،۹۲، ماده.

[25]. (۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.

[26]. (۲۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، حفيظ الله دانش، ص ۹۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې مطابق د ۷ ورځو څخه تر ۱۵ ورځو پورې تاکلی ده. همدارنګه د جزايي اجرااتو قانون (۱۴۹) مادې هم د دواړو څارنوالانو د کارلپاره ټاکلي موده په پام کې نيولي ده.[27]

اووم مطلب - د څارنوال مکلفيتونه

څارنوال د صلاحيتونو په درلودلو سره يو لړ مکلفيتونه چې د هېواد نافذه قوانينو ذکر کړي په غاړه لري، چې د دندې اجرا کولو پر مهال بايد فردي عدالت، اجتماعي عدالت او جنايي عدالت تامين ته پاملرنه وکړي. د څارنوال مکلفيتونو د ښه توضيح کولو په خاطر په دريو مرحلو کې څيړو:د تحقيق مرحله، عدلي تعقيب مرحله او د حکم نافذيدو مرحله.

لمړي جز-د تحقيق په مر حله کې د څارنوال مکلفيتونه

که څه هم څارنوال مکلف ده چې د ترسره شويو اجرااتو څخه څارنه وکړي خو اساسي دندې د کشف څخه وروسته د تحقيق په مرحله کې شروع کيږي. د څارنوال مکلفيت د مظنون او متهم په وړاندې د جنايي عدالت تامين ده. د څارنوال مکلفيت د تحقيق په مرحله کې عبارت دې له:

۱-د جرم د پيښيدو څخه اطلاع تر لاسه کول: د تحقيق څارنوال مکلف ده هغه معلومات چې د جرم اړوند ورته رسيږي، د تا ريخ او ساعت په قيد کولو سره واخلي او په نږدې وخت کې ورته رسيده ګي وکړي. همدارنګه په مشهود جرم کې څارنوال کولای شي د جرم پيښې ځای ته لاړ شي.[28]

۲- د عدلي تعقيب په پړاوونو کې د څارنوال منع:د جزايي اجرااتو قانون (۱۴) مادې دغه حالات په لاندې توګه ذکر کړي دي:

- په هغه صورت کې جرم د هغه او يا د هغه له خپلوانو څخه د يوه په خلاف ارتکاب شوي وي.
- په هغه صورت کې د تورن د خپلوانو له جملې څخه وي.
- په هغه صورت کې چې په عين قضيه کې د مخه له اړخونو څخه د يوه د مدافع وکيل، قاضي، حقوقي مشاور، اهل خبره يا د شاهد په توګه ګډون کړی وي.[29]

۳-د مظنون او تورن د حقوق څرګندول: د جزايي اجراات قانون د (۸) مادې په استناد سره څارنوال مکلف ده چې مخکې د تحقيق له پيل څخه مظنون او تورن ته د هغه حقوق چې د جزايي اجرااتو قانون په (۷) ماده کې ذکر شوي دي وښايي. همدارنګه څارنوال مکلف ده چې د حقوقو له تفهيم څخه وروسته موضوع په محضر کې درج او د هغوي لاسليک او د ګوتې نښان واخلي.

هغه مظنون يا تورن چې د عدلي تعقيب پړاو کې په ژبه پوه نشي او يا کوڼ او ګونګ وي څارنوال مکلف ده چې د هغه لپاره ترجمان ونيسي او په هفه صورت کې چې بې بضاعته وي دولت د هغه لپاره ترجمان ونيسی.

۴- د مدافع وکيل غوښتنه: له مظنون يا تورن څخه تحقيق بايد د مدافع وکيل په شتون کې صورت ونيسي. د جنايت په جرم کې د د مدافع وکيل لرل اړين دي. د جزايي اجرااتو قانون (۱۵۲) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د جنايت په جرم کې يو تن مدافع وکيل د تورن په مصرف ونيسي. په هغه

[27]. (۲۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،د جزايي اجرااتو قانون، ۱۴۹/۱۰۰ ماده.

[28]. پورتنې ماخذ، د جزايي اجرااتو قانون،۵۸ ماده.

[29]. (۱۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۵۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت کې چې تورن بیوزله وي، د هغه لپاره د حقوقي مرستو ادارو له لورې هغه ته وکیل یا حقوقي مساعد ونیسي.

۵-تورن ته د جرم انتساب: څارنوال مکلف دی له مظنون سر ه په لمړي برخورد کې د هغه د هویت تثبیت او د هغه د جرمي عمل ارتکاب چې ورته نسبت ورکړل شوی ابلاغ او مدافع وکیل ته د هغه د لاس رسي د خبریدو وروسته یې بیانونه وپوښتي. د مظنون بیانونه چې په محضر کې درج کیږي او عکس او هویت یې په ځانګړي فورم کې درجیږي.[30]

۶- په غیر قانوني ډول د بیانونو اخیستلو ممنوعیت: له مظنون یا تورن څخه په هره لاره بیان اخیستل چې د قانون خلاف واوسي اعتبار نلري. څارنوال مکلف ده چې په غیر قانوني ډول بیانونو اخیستلو څخه ډډه وکړي. چې د جزایي اجرااتو قانون (۲۲) ماده په دې اړه داسې څرګندونه لري:د قضایي ضبط مامور، څارنوالۍ او محکمه په هیڅ حالت کې اجازه نلري چې خپله یا د بل شخص له لارې په ناوړه چلند، د مخدره موادو استعمال، اکراه، ځوروني، په مقناطیسي خوب، تهدید او ویرولو او یا د څه ګټې په وعدې سره مظنون یا تورن اظهار یا اقرار ته مجبور کړي. قضایي ضبط مامور، څارنوال مکلف دی د جرم پیښندو او د مظنون یا تورن د الزام د اثبات په اړه متعدد دلایل را ټول کړي.

۷- د پانو او شیانو ضبط منع:څارنوال نشي کولای هغه پاڼې او شیان چې په جرمي قضیې پورې اړه نلري ضبط کړي. څارنوال مکلف ده چې د اړوندو پاڼو او شیانو تر لاسه کولو وروسته پلټنه پای ته وروسوي. همدارنګه څارنوال نشي کولای هغه معلومات افشا کړي چې د دندې پر وخت لاسته ر اوړي دي.[31]

۸-د علی السویه دلایلو راټول: څارنوال مکلف ده چې د جرم د اثبات دلایل او تبریه کوونکي دلایل علی السویه راټول او وارزوي.

۹-د تحقیق د مودې رعایت کول: د جزایي اجرااتو قانون (۱۴۹) مادې مطابق د تحقیق او جزایي دعوي اقامې دعوې موده:

-په قباحت کې تر (۱۰) ورځو پورې.

- په جنحه کې تر (۲۷) ورځو پورې.

- په جنایت کې تر (۷۵) ورځو پورې.

که چیرته تورن تر توقیف لاندې نه وي لوی څارنوال کولای شي د تحقیق او جزایي دعوې د اقامې موده په جنحه کې تر (۹۰) ورځو او په جنایت کې تر (۱۸۰) ورځو تمدید کړي.

۱۰- د تحقیق د محضر ترتیب کول: څارنوال مکلف ده چې د جزایي اجرااتو قانون د (۱۶۱) مادې مطابق د تحقیق د اجرا په وخت کې محضر ترتیب کړي. چې محضر د تحقیق د څارنوال لخوا لاسلیک او د کشف محضر له هغه سره ضمیمه کیږي. همدارنګه څارنوال مکلف د جزایي اجرااتو قانون د (۱۶۴) مادې مطابق د تحقیق د پای ته رسیدو محضر ترتیب کړي.

---

30. (۲۴) ګنه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د جزایي اجرااتو قانون، ۱۴۸ ماده.
31. پورتني ماخذ، د جزایي اجرااتو قانون، ۱۳۴او۱۳۵ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز-د قضايي تعقيب په مرحله کې د څارنوال مکلفيتونه

د قضايي تعقيب په مرحله کې څارنوال مکلفيتونه عبارت دي له:

۱-د دوسي تدقيق: د قضايي تعقيب څارنوال د دوسيي له تدقيق او او ارزوني وروسته د لزوم په صورت کې د جزايي اجرااتو قانون د (۱۶۸) مادې مطابق لاندې اجرااتو په سرته رسولو باندې مکلف دی:

-په جرم پورې د اړوندو سندونو، مدارکو او شيانو غوښتنه.

-د تورن شخص او د جرم د وصف د ټاکلو په نسبت د نيول شويو اقداماتو د بدلون يا الغا په اړه په کشف او تحقيق پورې د اړوندو اجرااتو په باره کې د قرار صادرول.

-د تحقيق د بشپړتيا او نيمګړتيا د لرې کولو لپاره د دوسيې اعاده.

-په دوسيه کې په درج شويو دلايلو مستند د تورنليک تائيد او د صورت دعوي ترتيبول.

-د تورنليک لغو او د هغه د بيا ترتيب په اړه د قرار صادرول.

- د تورنليک لغو د ددې قانون د حکمونو مطابق د دوسيې حفظ په اړه د قرار صادرول.

۲- د جزايي دعوې اقامه کول:د قضايي تعقيب څارنوال مکلف ده چې د تورنليک د تائيد په صورت کې د تحقيق ټولې پاڼې په يوه فهرست کېله جزايي دعوې سره يو ځای واکمنې محکمې ته احاله کړي.څارنوال مکلف دی تورن، مجني عليه، د حق العبد مدعي او د حق العبد مسول محکمې ته د قضيې له احالې څخه د احالې د ګنې او نيټې او اړوندې په قيد سره خبر ورکړي.

۳-د محکمې له اجنډا حخه خبر ورکول:د جزايي اجرااتو (۱۷۶) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې محکمې ته د موضوع له احالې څخه وروسته د قضيې د مقدماتي څيړنې موده د محکمې د تحريراتو له دفتر سره هم غږی کړي او موضوع د هغو اشخاصو خبرتيا ته چې حضور اړين ده رسماً ابلاغ کړي.

درېيم جز- د تنفيذ د حکم په مرحله کې د څارنوال مکلفيتونه:

د څارنوال مکلفيتونه د تنفيذ په مرحله کې عبارت دي له:

۱-د اعدام تنفيذ په وخت کې د څارنوال حضور: د جزايي اجرااتو قانون (۳۱۵) مادې مطابق د اعدام د جزا د تطبيق پر مهال د څارنوال شتون اړين دی. د اعدام د حکم د تنفيذ په وخت کې د هغه حکم نص او هغه تور چې ددغه حکم د صادريدو موجب ګرځيدلی ده د تنفيذ په ځای کې د اجرا څخه د مخه د څارنوال لخوا قرائت کيږي. موظف هئيت مکلف ده چې د اعدام د مجازاتو له تنفيذ څخه وروسته د مجکوم عليه د مرګ په هکله د طبيب تصديق واخلي او دپيښيدو وخت يې په محضر کې درج او لاسليک کړي.

۲-د حبس د مجازاتو تنفيذ: د جزايي اجرااتو قانون (۳۲۱) مادې مطابق د حبس په مجازاتو د شخص د محکوميت په اړه د محکمو قطعي فيصلې د څارنوال تر څارنې لاندې په محبسونو کې تطبيق کيږي.

۳-د حيثيت د اعادي غوښتونکي ته اطلاع ورکول:د د جزايي اجرااتو قانون (۳۷۰) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د محکمې د غونډې د جوړيدو څخه لږ تر لږه (۷) ورځې د مخه غوښتنليک ورکونکي ته خبر ورکړي. محکمه د حيثيت د اعادي غوښتونليک د څيړنې په وخت کې د غوښتنليک ورکوونکي او څارنوال بيانونه اوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم مبحث: ځارنوالۍ تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو کې

لمړی مطلب: د افغانستان د مدعي العموميت اداري تشکيلات

د ځارنوالۍ د چارو د تنظيم قانون په ۱۳۴۳ هـ ق کال کې په ۲۴ مادو کې نافذ او په ۱۷ ګڼه رسمي جريده کې خپور شو. دغه قانون کې ځارنوالي د لوی ځارنوالۍ د اداري په حيث يعنې د مدعي العموميت اداره او لوی ځارنوال يې د افغانستان د مدعي العموم په نوم معرفي کړ.

د مدعي العموم مرکزي اداري د جرمونو د کشف او د هغو سره د مجادلې لپاره د پاچا ظاهر شاه د وخت اساسي قانون د (۱۰۳) مادې پر بنسټ په ۱۳۴۳هـ کال کې تاسيس شوي ده چې ياده ماده په لاندې ډول صراحت لري:[32]

د جرمونو څېړنه د قانون د حکمونو سره سم د مدعي العموم له خوا چې د دولت په اجرائيه قوې پورې تړلې ده، ترسره کيږي. چې په هر ولايت کې د مدعي العموم دفترونه شتون لري، همدارنګه د مدعي الموم د اداري تشکيلات او دندې په لاندې ډول دي:

1. د جرايمو د کشف مديريت

د جرايمو د کشف مديريت دندې د جزايي قضيو تدقيق او د کورنيو چارو د وزارت څخه د ورځينيو پيښنو د راپورنو لاسته راوړل، او د هغوي مراقبت ترسره کول.

ددې سربيره د ولايتونو د ځارنواليو څخه د جزايي دوسيو د اجرااتو د راپورونو ترلاسه کول، د ترلاسه شويو راپورونو عمومي ترتيب، تنظيم او توحيد، د محبسونوو او توقيف خونو او همدارنګه د بنديانو د اصلاحاتوعملي کول.

2. د تدقيق عمومي مديريت

د تدقيق عمومي مديريت د ۱۳۴۵ هـ کال د جدي په مياشت کې جوړ شو، چې ددغه مديريت په تشکيل کې مامورين او يو تعداد مسلکي غړي شامل دي، چې په مشخصو کټګوريو کې به يې دندې ترسره کولې.

3. د مدعي العموميت د اړيکو مديريت

دغه اداره لاندې ذکر شوې دندې پر مخ باندې وړي:

۱- د دولتي ادارو څخه د جزايي دوسيو ترلاسه کول چې د تفتيش په نتيجه کې اړونده جرم پکې ثبت شوي وي.

۲-د وارده دوسيو مطالعه کول او د لوې ځارنوالۍ رياست ته اړيني غوښتنې وړاندې کول، او اړونده مراجع ته لاربنونه کول.

۳-د ترتيب شويو راپورنو وړاندې کول لوړ پوړې مقام ته.

۴-د مرکز، و لايتونو او وزارتونو سره د اړيکو تامينول.

---

[32]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال.رسمي جريده، ۱۰۳ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4. د مرکز ابتدائیه څارنوالی اداره

دغه اداره لانـدې دندې پرمخ وړلي:

۱-د جزايي دوسو سپارل دعوي په اړه.

۲-د عيب لرونکو(ناقصو) دوسيو د بشپړولو لپاره مسترد کول.

۳-د يادې شوې اداري په مرسته د تورنو کسانو رابلل او محکمې ته يې ليږل.

۴-د قانون سره سم د صورت دعوي برابرول.

۵-د ابتدايه محکمې د وروستنيو احکامو نافذ کول.

5. د عامه امينت او مامورينو د استيناف څارنوالئ

ددې څارنوالئ دنده د عامه امينت او مامورينو جرمي قضيو ته رسيدگي کول ؤ، چې د ولايتونو د محکمو د رياست د عامه امنيت ديوانونو څخه چې پريکړې يې د ابتدايي محکمې په څير دي، او د استيناف د پريکړې لپاره د څارنوالي د عالي اداري يا د ولايت مقام او يا خپله د تورن يا متهم شخص لخوا دي اداري ته راځي، دوسيه د صورت دعوي د ترتيب کول څخه وروسته مرکزي استيناف محکمې ته ليږل کيږي او مرکزې استيناف محکمه د يادې شوې محکمې د استازې په حضور کې جسله دايروي او پريکړه کوي. همدا چې د مرکزې استيناف محکمې پريکړه راورسيده د دريمې يا تميز محکمې پريکړې لپاره چې د څارنوالئ عالي اداري يا خپله محکوم غوښتنه وي، ددې څارنوالئ لخوا د سترې محکمې د تميز عالي اړوند

رياست ته ليږل کيږي. چې يواځې لاندې قضيې د استيناف محکمې ته د ارجاع وړ وي:

الف: جزايي قضيې چې په لاندې ډول دي.

۱-د قاچاق اړوند قضيې.

۲-جعل او تزوير اړوند قضيې.

۳-رشوت اړوند قضيې.

۴-د دندې پر مهال د مامورينو او اجيرانو جرمونو اړوند قضيې.

۵- د اختلاس اړوند قضيې.

۶-د عامه امنيت اړوند قضيې.

ب: د عامه حقوقو اړوند قضيې: هغه قضيې دي چې د خلکو او دولت ترمنځ رامنځته کيږي.

ج: عدلي قضيې د موقتې استيناف په اړوند باندې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6. د عامه امنیت اومامورینو د تمیز محکمي څارنوالی اداره

دغه اداره د څارنوالیٔ عالي اداره وه چې په تیر جمهوریت کې د څارنوالیٔ معادل وه چې د جزایي دعوي تعقیب به یې د هېواد په تمیز محکمه کې په غاړه ؤ او په ځانګړې ډول دې اداري هغه قضیې تعقیب کولې چې د عامه امنیت په ضد به وي او یا به د دولت د مامورینو لخوا ځینې جرایم تر سره کیدل.

په کال ۱۳۵۵هـ ق کې د وخت د انقلابي شورا له لورې اساسي اصول چې د موقت اساسي قانون امر یې درلود تصویب کړاي شول، او په ۱۳۵۹ کال کې کې نافذ کړل شو. ددې قانون ۵۹ ماده« د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت لوي څارنوال د هېواد څارنوالیٔ د ارګانونو د فعالیت لارښوونه په غاړه لري» کې د لمړي ځل لپاره د لویې څارنوالیٔ اداره د عدلیې وزارت څخه بیله کړاي شوه او د یو خپلواک ارګان په توګه د دولت په جوړښت کې رامنځته شوه.

په ۱۳۶۵ کال کې د دولت په سمبالولو کې بدلون راغي او اساسي قانون د لویې جرګې له لورې تصویب کړل شو، او په ۱۳۶۶ کال کې د وري به میاشت کې د ولسمشر له لورې لاسلیک شو. چې ددې اساسي قانون په نهم فصل کې د څارنوالیٔ په اړه بحث شوي او ځینې موارد لیکلي وه. چې (۱۲۱،۱۲۰،۱۱۹،۱۱۸،۱۱۷) مادې د یادولو وړ دي.[33]

د افغانستان د اسلامي آمارت د لمړي دروې پر مهال په ۱۳۷۵ کال د کب د میاشتې په ۱۶ نیټې د امر پر بنسټ لویه څارنوالي د عدلیې وزارت تر چتر لاندې راغله او د ۱۴۱۹ هجري قمري کال د ۵ میاشتې جمادي الاول د ۲۳ نیټې د ۱۰۹ نمبر فرمان پر بنسټ د څارنوالیٔ صلاحیتونه قاضیانو ته وسپارل شول.

د افغانستان د اسلامی آمارت د لمړي دورې د پاي ته رسیدو وروسته په ۱۳۸۰ کال کې لویې څارنوالي ته بیا جوړښت ورکړل شو.اساسي قانون د لویي جرګې له لورې تصویب او د ولسمشر لخوا د ۱۳۸۲ کال د سلواغې د میاشتې په ۶ نیټه نافذ شو. او په ۱۳۴ ماده کې اساسي قانون څارنوالی ته مشروعیت ورکړ.

د افغانستان د تیر جمهوری دولت له جوړښت څخه وروسته د لویې څارنوالی جوړښت هم وده وکړه، چې مخکې د عدلیې وزارت تر لاس لاندې وه او وروسته د یوې خپواکي اداري په توګه په فعالیت پیل وکړ.د افغانستان تیر اسلامي جمهوري دولت کې د لویې څارنوالیٔ ادارې ۴ مرستیالان درلودل چې هر یو مرستیال یې په خپل جوړښت کې څو نور ریاستونه تر لاس لاندې وه. چې دغې اداري د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولایتونو کې درلودل چې یوه برخه یې اجیران او نور یې په مسلکي او اداري څانګو کې په دندو باندې بوخت وه.

دویم مطلب: د لمړنې اساسي قانون څخه تر اوسني قانون پورې د څارنوالیٔ منزلت ته لنده کتنه:

د غازي امان الله خان په دوره کې په ۱۳۰۳ هـ لمریز کال کې د کابل په پغمان ساحه کې لویه جرګه دایره شوه چې ۱۰۵۲ تنو د ولس نماینده ګانو پکې ګډون کړي وه او اساسي قانون یې چې ۷۳ مادې درلودې چې لس څپرکي درلودل تصویب کړ.[34]

---

[33]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جریده.

[34].سرور دانش(۱۳۹۴).حقوق اساسي افغانستان،کابل، انتشارات امیري،ص ۸۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه وخت د حقوق الله د مدعي شتون اړين وه، چې په همدې دليل باندې په اساسي تشکيلاتو کې د ضميمو په منځ ته راوړلو سره د لمړي ځل لپاره د جرم د اثبات د وکيل يادونه وشوه، که چېرته د يو شخص پر خلاف په محکمه کې په مشترک ډول د حقوق الله او حقوق العباد دعوي کيدي او مدعي به مخکې له پريکړې د صادريدو څخه غايب يا نادرکه شو د هغه د حقوق الله د قضيې د موضوع د حل په موخه باندې د يو عمومي مدعي يا وکيل په موقت ډول باندې د محاکمو لخوا ګمارل کېده او هغه په سر به حقوق العبد د هغه تر حضوره باقي پاتي کيده.

د افغانستان دويم اساسي قانون د محمد نادر شاه له لخوا په (۱۳۰۹ هـ ش) کال کې جوړ شو.دغه اساسي قانون ۱۱۰ مادې په ۱۴ فصلونو کې درلودې. د څارنوالی ارګان يې د عدليې وزارت په چوکاټ کې منحصر کړي وه.

د افغانستان درېيم اساسي قانون د محمد ظاهر شاه له لوري په کال (۱۳۴۳هـ ش) په ۱۲۸ مادو او ۱۱ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[35] دغه قانون کې د مدعي العموميت په نوم اداره جوړه شوه چې په ۱۰۳ ماده کې داسې يادونه شوې ده.[36]

«د جرمونو پلټنه د مدعي العموم لخوا چې د دولت د اجرائيه قوې يوه برخه ده د دې قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي».

۱۳۴۵ هـ لمريز کال د کب د مياشتې په ۱۵ نيټه د څارنوالی قانون نافذ او د څارنوالی د چارو د تنظيم قانون لغوه شو چې دغه قانون د عدلې وزير د لوې څارنوال په حيث باندې معرفی کړ.

د افغانستان څلورم اساسي قانون د هيواد لمړني ولسمشر سردار محمد داوود خان لخوا په کال (۱۳۵۵هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو. د ياد اساسي قانون په ۱۰۶ ماده کې داسې يادونه شوي وه چې(د جرايمو کشف د پلټني د پوليسو، تعقيب او دعوي د څارنوال لخوا چې د اجرائيه قوې جز ده، د قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي).[37] پدې اساس تحقيق او څارنه په بشپړه او عملي توګه څارنوال پورې تړاو پيداکړ، چې څارنوالي په دغه وخت کې يادو شويو موخو ته په کتو سره د حقوق او شرعياتو پوهنځيو او لا تر دې چې د نورو پوهنځيو د فارغانو په جذبولو کې چې د قانون په تطبيق او د عدالت په راوستو کې د وکړو د خوشحالي سبب کېده اغيزمن کامونه واخيستل.

پنځم اساسي قانون د ببرک کارمل له لورې په کال (۱۳۵۹هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو کې تصويب کړل شو چې د افغانستان ډيموکراتيک جمهوريت اصول په نامه ياداوه. دغه قانون اتم فصل څارنوالی ته ځانګړی شوي وه چې څارنوالی يو واحد جوړښت معرفي کړي وه. د ديموکراتيک جمهوريت د جوړښت څخه وروسته د حقوقو او قانون قانون څخه د حراست اداري د اقتدار لرونکي حزب سره تړاو پيداکړ چې همدا موضوع په خپله د قانونيت د کمزوتيا سبب وګرځيده.[38]

د افغانستان شپږم اساسي قانون د په (۱۳۶۶هـ ش) کال کې د ډاکتر نجيب الله له خوا په ۱۴۹ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[39] ددې اساسي قاتون نهم فصل څارنوالی ته ځانګړی شوی وه،[40]چې ددې قاتون ۱۱۸ ماده په لاندې ډول وه:

---

[35]پورتنې ماخد.سرور دانش،ص ۸۹.

[36].(۸)ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، اخلاق حقوقي در عمل(اخلاق و حقوق مسلکي)ص ۱۴۶.

[37]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جريده،۱۰۶ ماده.

[38]. پورتنې ماخذ، سرور دانش، ص ۸۹.

[39].پورتني ماخذ، سرور دانش، ص ۹۰.

[40]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جريده،۱۵۶ ګڼه،۱۴۹ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

« لویه څارنوالي او د څارنوالۍ د ارګانونو د فعالیت مشرۍ په خپلو اجراتو کې خپلواکه ده. او یواځې د قانون او لوی څارنوال تابع دي».

لوی څارنوال او جمهور رئیس اوسط مرستیالان د اساسي قانون د ۱۱۹ مادې له مخې یواځې د شپږو کالو مودې لپاره ټاکل کیږي.

د افغانستان اووم اساسي قانون د استاد برهان الدین رباني په دوره کې په کال (۱۳۷۲هـ ش)کې چې ټولې ۱۱۴ مادې درلودې د هغه کمیسیون په واسطه چې ۵۰ تنو پکې ګډون کړی وه تدوین کړل شو. خو دغه قانون د هېواد د ستونزو او جګړو له امله هیڅ کله تصویب او توشیح نشو.

په کال ۱۳۷۵هـ کال د تلې په ۵ نیټه باندې د طالبانو له لورې جمهوریت سقوط کړل شو، چې د افغانستان د اسلامی جمهوریت دولت نوم د افغانستان اسلامي آمارت ته بدل کړ. دوي د قانون د تطبیق په اړه باندې حکم وکړ چې د هېواد ټول قوانین دي د شرعي نظام د برقراریدو په موخه په ستره محکمه کې د علماو هئیت د مشرۍ لاندې راټول شي، غیر شرعي مواد دي ترې حذف کړل شي او د آمارت ترمنظورۍ وروسته دې په رسمي جریده کې خپاره شي. په کال ۱۳۷۵هـ لمریز کې د کب په ۱۶نیټه د ۱۲ ګڼه فرمان د دولت د اساسي تشکیلاتو او وزارتونو په اړه داسې څرګندونې کړې وي. کومې ادارې چې د سردار محمد داود خان په وخت کې وزارتونه وه، وزارت به پاتې شي، ریاستونه او مدیریتونه او همدارنګه داسې نورې اړوندې اداري دې د ادارو د اصلي برخو سره یو ځای کړل شي. پدې وخت کې د افغانستان لویه څارنوالۍ او د عدلیې وزارت یوه واحده اداره شو.

د ۱۴۱۹ هـ ق کال د زمري د میاشتې د ۲۳ نیټې د ۱۰۹ ګڼې د فرمان د دویمې مادې په دویم بند کې د څارنوالۍ په اړه داسې یادونه ترسره کړې وه:

«د څارنوالۍ د څېړنو کار قضا ته وسپارل شو، قضات مکلف دې چې د دوسیو پلټنې دې د یوې فتوې سره سرته ورسوي او د پریکړې په موخه دې اړوندې محکمې ته وسپاري، په ټوله کې د ۱۶ ریاستونو څخه دوه ریاستونه د قانون د تطبیق د څارنې او د آزادي د سلب د ځایونو د څارنې ریاست باقي پاتې شول. چې نور ټولو ریاستونو فعالیت ودرول شو».

پدې وسیله د عدلیې وزارت ته لاربنونه شوې وه چې په مرکز او ولایتونو کې دې د څارنوالۍ د څارنې د څانګې هغه مسولین چې په وزارتونو، عمومي ریاستونو او د هغو په څانګو کې چې په ولایتونو کې دي، د څارنوالۍ د قانون سره سم د قانون د تدقیق او بې له انحرافه تطبیق، د فرامینو او د افغانستان د اسلامي آمارت د احکامو څخه څارنه وکړي.[41]

د افغانستان اسلامي آمارت لمړي دوره په ۱۳۸۱ کال کې له منځه لاړه چې په کال ۱۳۸۲ هـ لمریز کې د لیندۍ د میاشتې په ۲۳ لویه جرګه جوړه شوه چې د ۲۳ ورځو بحث څخه وروسته د ۱۳۸۲هـ ل کال د جدي په ۱۴ نیټه یې نوی اساسي قانون تصویب او د جهمور رئیس له توشیح وروسته نافذ کړل شو، چې ټول ۱۲ فصلونه او ۱۶۲ مادې درلودې.[42]

چې د افغانستان اساسي قانون ۱۳۴ مادې داسې څرګندونه کړې وه:[43]

«د جرمونو کشف د پولیسو په وسیله او د جرمونو تحقیق او په محکمه کې پر متهم باندې د دعوا اقامه د څارنوالۍ لخوا، د قانون د احکامو سره سم ترسره کیږي. څارنوالۍ د اجرائیه قوې یوه برخه ده چې

---

41. عدلیې وزارت،د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹ګڼه فرمان،۲ ماده،دویم بند.
42. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،رسمي جریده.۸۱۸ ګڼه.
43. پورتنې ماخذ،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپلو اجرااتو کې استقلالیت لري، تشکیل، صلاحیت او د اجرااتو څرنګوالی د قانون له لوري تنظیم کیږي.»

کله چې په ۲۰۰۱ میلادي کال د نومبر د میاشتې په ۲۷ نیټه باندې د بن په المان ښار لمړنی کنفرانس دایر شو، چې افغان مشران د افغانستان د موقت حکومت د مشر د ټاکلو لپاره را غونډ شوي وه، نو دې وخت کې لا هم افغانستان هغه هېواد نه وه چې مشروع حکومت دي ولري، په دغه کنفرانس کې مختلفو سیاسیونو، جنګسالارانو، ځورواکو،او هغو افرادو د ګډون حق تر لاسه کړی وه چې د واک او قدرت په لالچ کې ډوب وه. ددې کنفرانس پایله دا شوه چې لمړي شپږ میاشتې موقته اداره، بیا وروسته انتقالي دوره چې دوه کاله یا په بل روایت ۱۸ میاشتې بشودل شوي وي رامنځ ته به شي. پدغه کنفرانس کې حامد کرزی ددې لقب لپاره نوماند وټاکل شو، او بلاخره په ۲۰۰۴ میلادي کال کې یعنې ۱۳۸۳هـ کې د لویې جرګې دایریدو وروسته حامد کرزی د آمریکایانو په ملتیا سره د هېواد واکې تر لاسه او د افغانستان د ولسمشر په توګه وټاکل شو.

د بن غونډه د جمهوریت د رامنځته کېدو باعث شوه، او د امریکا متحده آیالاتو راتګ ته هم زمینه برابره شوه. بلاخره کله چې د آمریکا متحده آیالاتو په وسیله په کال ۱۳۸۰ هـ لمریز کې د افغانستان اسلامي آمارت نظام را وپرځول شو، نو د لوې جرګې د دایریدو وروسته د افغانستان د اسلامي آمارت نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت باندې بدل کړای شو.

د ولسمشر حامد کرزي له دورې څخه تر د ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي دورې پورې د څارنوالي ارګان په هر برخه کې پرمختګ وکړ،چې د اساسي قانون ۱۳۴ مادې پر بنسټ مشروعیت ورکړل شو، ځانګړي قوانین د څارنوالي اړوند تصویب کړای شول،د یوې خپواکي اداري په توګه په فعالیت پیل وکړ، لویې څارنوالۍ څلور مرستیالاې اداري درلودې، د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولایتونو کې درلودل، پراخ صلاحیتونه ورکړل شوي وه.

د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې ۲۳ نیټې پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید، او د ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګست د میاشتې د ۱۵ نیټې سره سمون خوري د افغانستان اسلامي جمهوری دولت له منځه لاړه.له دې وروسته د افغانستان اسلامي آمارت د افغانستان نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت څخه د افغانستان اسلامي آمارت ته تبدیل کړ.

دا چې د افغانستان آسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید او د څارنوالی اړوند فعالیتونه، تشکیلات، دندې څه ډول دي؟ آیا اوس مهال د څارنوالی ارګان فعالیت لري او کنه؟ د کوم قانون په اساس څارنوالی اړوندو قضیو ته رسیدګي کیږي؟ دې او دې ته ورته نورو ټولو پوښتنو ځوابونه به ان شاءالله په دریېم فصل کې چې همدې موضوع ته یعنې د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه ده، ځانګړې شوې ده او هلته به پرې رڼا واچول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويـــــم ځـــــپرکی

د څارنوالی ځرنګوالی په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې

د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزايي قضاياو ته د رسيدګي لپاره مختلف محاکماتي سيستمونه شتون لري چې لدې جملې څخه په څلور محاکماتي سيستمونو باندې بحث ترسره کوو. چې له دې جملې په لمړي مبحث کې اتهامي محاکماتي سيستم، په دويم مبحث کې تفتيشي محاکماتي سيستم، په درېيم مبحث کې مختلط محاکماتي سيستم او په پنځم مبحث کې د اسلام محاکماتي سيستم واضح کوو.

لمړي مبحث: په اتهامي محاکماتي سيستم کې د څارنوالی ځرنګوالی

جزايي قضيو ته د رسيده ګي په برخه کې دغه سيستم نظر نورو محاکماتي سيستمونو ته ډيره پخوانې ريښه لري چې دا محاکماتي سيستم د لمړي ځل

لپاره په انتقام جويي او قصاص باندې ولاړ وه. دغه محاکماتي سيستم په ډيرو پخوانيو زمانو په روم کې رامنځته شو، چې بيا وروسته المان، فرانسي او اتريش ته او داسې نورو ځايونو ته خپور شو.[44] دغه محاکماتي سيستم په تدريج سره بيا په نورو هېوادونو کې لکه المان، اتريش او ټولو اروپايي هېوادونو کې مروج شو. په اوس وخت کې په پخوانيو ځانګړونو برابر او په مطلق ډول په هيڅ هېواد کې قابل د تطبيق ندي، ولې د ځينو تغيراتو قبلولو سره د انګلستان، امريکا، استراليا او کاناډا کې د تطبيق وړ ده. پدې محاکماتي سيسم کې په اوسني عصريت سره هم د څارنوال او څارنوالی رول نه تر سترګو کيږي.[45]

لمړي مطلب: د اتهامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوې

۱-د دعوی اقامه، د اتهام تعقيب او د جزايي دعوي تعقيب د متضرر يا شاکي په غاړه ده.

۲-د برائت الذمي اصل پکې شتون نلري.

۳-پدې محاکماتی سیستم کې محکمه په تدافعي شکل سره صورت نيسي.

۴-مسلکي قاضيان پکې وجود نلري، او قضيه ته د عادي اشخاصو لخوا چې با رسوخه وي رسيدګي کيږي.

۵-د محاکمې نه کتبي والی، ټول اجراات په شفاهي ډول سر ته رسيږي.

۶-محکمه علني وي، ټول کسان کولای شي چې په جلسه کې ګډون وکړي.

۷-دغه سيستم د ديموکراسۍ په اصل ولاړ ده، نو قضات د خلکو له منځه ټاکل کيږي.

دغه سيستم کې د څارنوالی يا نور دولتي مراجعو په څير تشکيلات شتون نلري.ددې لپاره چې په دغه محاکماتي سيستم کې د څارنوالی اړوند بنسټ شتون نلري نو ځکه د څارنوالي د ځرنګوالي بحث څخه صرف نظر کوو.

---

[44]. محمد اشرف رسولي(۱۳۹۷). اصول محاکمات جزايي، کابل، انتشارات سعيد،ص ۴۱.
[45]. (۲۱) ګنه لمنليک ته دې مراجعه وشي، حفيظ الله دانش، ص ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مبحث: په تفتیشي محاکماتي سیستم کې د څارنوالی څرنګوالی

د اتهامي سیستم د نواقصو په نظر کې نیولو سره حقوقدانان په دې لټه کې شول چې یو بل بدیل محاکماتي سیستم تر تطبیق لاندې ونیسي. چې دوي تفتیشي سیستم روش جوړ کړ.دغه روش هم لمړی ځل په روم کې رامنځته شو او بیا نورو هېوادونو ته خپور شو. د اتهامي سیستم په خلاف پدې سیستم کې د د فرد (مظنون او تورن) ګټو په برتله د ټولنې ګټو ته ډېره پاملرنه شوې دا سیستم د اتهامي سیستم په پرتله د مظنون او تورن په اړه شدید دي او د همدې دلیل په بنسټ تفتیشي سیستم وروسته له رامنځته کېدو څخه یواځې د عوامو طبقې مظنونانو او تورنانو په اړه پلي کیده. پدې سیستم کې دعوه اقامه د دولت لخوا کیږي أدې معنا چې قاضي واک درلود چې له یوې خوا د څارنوال په شان په تورن تور پورې کړي او له بلې خوا دعوي ته هم پخپله رسیدنه وکړي او حکم صادر کړي.[46]

همدارنګه پدې محاکماتي سیستم کې د دعوي اقامه، تحقیق او عدلي تعقیب د متضرر او یا خصوصي افرادو له اختیاره ووت او دولتي نهاد یا مدعي العمومیت یعنې څارنوالی په اختیار کې ورکړل شو.[47]

د مدعي العمومیت یا نیابة العامه (څارنوالئ) د لمړي ځل لپاره په ۱۷۹۰ م کال کې په فرانسه کې منځته راغله او د جزايي قضیو برسي یې پیل کړه او جزايي دعوي یې اقامه کولې.

لمړي مطلب: د تفتیشي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوې

دا محاکماتي سیستم په لاندې ځانګړنو او اصولو باندې استوار وه چې له نورو محاکماتي سیستمونو یې تفکیک هم کیدای شي:

۱-پدغه نظام کې تحقیق او جزايي عدلي تعقیب دنده د متضررینو له لورې خارج شوه او مدعي العمومیت یا څارنوالی ته وسپارل شوه تر څو د دولت په نمایندګی دغه کار ترسره کړي.

۲-د جرایمو د تقسیم بندې اصل، چې ځینې جرایم د متضرر په غوښتنه د ګذشت یا تیریدنې وړ وه، خو بیا ځینې جرایم عدم ګذشت بلل کیده چې د متضرر له غوښتنې پرته څارنوالئ ورته رسیدګي کوله.

۳-د مدعي العوم د مسلکي والي او د له متهم سره د جرم او بحث له اصل پکې موجود وه.

۴-د قاضیانو د مسلکي والي اصل پکې موجود وه، د قضاوت دنده پکې مقدسه دنده ګڼل شوي وه.

۵-محکمې پدې نظام کې سري وه او خلکو نشو کولای چې پکې ګډون وکړي.

۶-د متهم محاکمه او ټول اجراات په کتبي شکل ترسره کیدل او د جلسې اړوند هر څه به پکې ثبت کیده.

۷-د اثبات په نورو دلایلو د اقرار د برترئ او حتي د شاه دلایلو د نوم ورکولو اصل موجودیت.

---

[46]. رجب گلدوست جویباري(۱۳۹۱).کلیات آئین دادرسی کیفری، انتشارت جنګل جاودانه،چاپ دهم، ص ۲۷، ۲۸.

[47]. (۴۴) ګنه لمنلیک ته دې مراجعه وشي.محمد اشرف رسولي، ص ۴۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم مبحث: په مختلط محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ ځرنګوالی

جزايي قضاياو ته د رسيدګي دا محاکماتی سیستم د اتهامي محاکماتي سیستم او د تفتيشي محاکماتي سیستم د مزاياو له مجموعي څخه جوړ شوي ده، دا ځکه چې د رسيدګي د يادو دوو محاکماتي سیستمونو څخه په يوه کې د ټولنې حقوق او منافع نادیده ګڼل شوي وه او په بل کې بيا د فرد يا تورن حقوق نادیده ګڼل شوي وه چې همدې معايبو ته په پام کې نيولو سره حقوقپوهانو د رسيدګي مختلط محاکماتي سیستم ته رجوع وکړه. دې محاکماتي سیستم ته د فرانسي محاکماتي سیستم هم ويل کيږي،دا ځکه چې د لمړي ځل لپاره په ۱۸ پيړي کې د فرانسوي حقوق پوهانو له لورې ايجاد او د تطبيق وړ ګڼل شوي دي، چې په تدريج سره بيا نورو هېوادونو ته خپور شوي دی. افغانستان کې د جزايي اجرااتو قانون له تنفيذ او د يو رسمي حقوقي او عدلي محاکماتي سیستم له ايجاد وروسته د رسيدګي مختلط محاکماتي سیستم تر استفادی لاندې ونيول شو.[48]

د رسيده ګي مختلط محاکماتي سیستم کې هم د تورنو تحقيق د يوې رسمي مرجع(مدعي العمومیت) ارګان لخوا صورت نيسي او هم د تورن عدلي تعقيب د همدې مرجع په اوږو بار وي.

ددې محاکماتي سیستم له مخې د څارنوالۍ لخوا تحقيق په سرې ډول سره اجرا کيږي خو د تفتيشي محاکماتي سیستم برعکس دلته تورن ته د مدافع وکيل د نيولو، اظهار نظر او نور ډير حقوق په پام کې نيول شوي دي چې په پورتنيو محاکماتي سیستمونو کې موجود نه وه.

لمړي مطلب: د مختلط محاکماتي سیستم ځانګړتياوي

جزايي قضاياوو ته د رسيدګي دا محاکماتي سیستم يو شمېر خصوصيات له نور محاکماتي سیستمونو څخه جلا کوي چې هغه خصوصيات په لاندې ډول سره تر بحث لاندې نيسو.

۱-د رسيده ګي پدې محاکماتي سیستم کې د تحقيق رسمي او مشخص ديوان (څارنوالي) وجود لري او تحقيق په کې په سرې ډول سرته رسيږي. او همدارنګه د محاکمې په وخت کې هم تعقيبږي خو ددې تحقيق سرې والي پکې په دې معنی نه دي چې تورن حقوق نه لري بلکې تورن ځانګړي حقوق او آزادي لري.

۲-د محاکمې علني والی(د اتهامي سیستم ځانګړتيا)

۳-د محاکمې ترافعي والی(د اتهامي سیستم ځانګړتيا)

۴-د دولت لخوا د دعوي اقامه کول(د تفتيشي سیستم ځانګړتيا)

۵-د محاکمې په ترڅ کې د قاضيانو لاسوهنه(د تفتيشي سیستم ځانګړتيا)

۶-د قاضيانومسلکي توب(د تفتيشي سیستم ځانګړتيا)

۷-د محاکمې کتبي والی(د تفتيشي سیستم ځانګړتيا)

[48]. (۲۱) ګڼه لمنليک ته دي مراجعه وشي، حفيظ الله دانش،ص ۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم مبحث: په اسلامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

ځیني حقوقپوهان په ځانګړي ډول اسلامي پوهان جزايي قضیو ته د رسیدګي د درې عمده نظامونو تر څنګ اسلامي نظام هم د رسیدګي یو پیاوړي محاکماتي سیستم او نظام بولي. چې دا محاکماتي سیستم د اتهامي سیستم او کامن لا حقوقي محاکماتي سیستم سره ورته ګڼي. هغه له دې امله چې په دې محاکماتي سیستم کې هم محاکمه علني شکل لري، چې اساساً څارنوال پکې نه تر سترګو کیږي. بله دا چې په اسلامي حقوقي محاکماتي سیستم کې قاضي زیات واک لري او په کامن لا کې هم زیات واک لري. همدارنګه په دواړو حقوقي سیستمونو کې مدیون قوانین زیات ارزښت نلري، او ډیرې فیصلې قاضي په خپلواکه توګه ترسره کوي. ولې بیا هم یو شیمیر علماء د قضاء د تحقیق دیوان باندې د څارنوالۍ د ارګان اطلاق کوي او وايي چې د تحقیق دیوان عبارت له هغه ارګان څخه ده چې د چارواکو، واکمنانو، د دولتي کسانو او همدارنګه د عامه خلکو پر فعالیتونو باندې څارنه ترسره کوي تر څو چې د قانون له حکومونو او د اسلامی شریعت احکامو څخه سرغړونه ونه کړي.[49] دلته یوه پوښتنه پیداکیږي هغه دا چې اسلامي نظام کې څارنوالي له کوم ځاي څخه سرچینه اخلي؟

د پورتنې سوال ځواب د الله تعالي د لاندې اقوالو په رڼا کې واضح کوو، الله تعالي فرمایي:[50]

«يأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»

ژباړه: اې مومنانو که کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

همدانګه په بل ځای کې الله متعال فرمايي:[51]

«قالُوا يا مُوسى إِنَّ فيها قَوْماً جَبَّارينَ وَ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَها حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْها فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْها فَإِنَّا داخِلُونَ»

ژباړه:هغوي په ځواب کې وویل:اې موسی! هلته خو ډیر زوروور خلک اوسیږي. موږ به هیڅکله هلته لاړ نشو، تر څو هغوي له هغه ځایه ونه وځي. هو که هغوي ووتل نو موږ به د ور ننولو لپاره چمتو یوو.

همدارنګه ظافر قاسمي په خپل تالیف دیوان المظالم کې د نیابة العامه(څارنوالۍ) په اړه باندې وايي چې دا د قضا سره په یو ضم موسسه ده، چې جزايي قضاياوي او هغو مدني قضاياو ته رسیدګي کوي چې ټولنې پورې تړلې وي تر څو د جامعې د فکر څخه دفاع او د هغې فکر قایم کړي، چې دا د عمومي مصالحو د تامین لپاره ترسره کوي، دغه نوعه موسسه په ۱۷۹۰ میلادي کال کې په فرانسه کې رامنځته شوه چې مهم ممیزات یې دا دي چې قضات کولای شي چې د عامه حق پورې تړلې دعواوي تحریک کړي پرته له ادعا څخه د شخصي او په اخبار بنا معلوماتو په اساس تر څو ټولنه سلامته شي او همدارنګه د جزايي محکمې حکم معتبرنه ګڼل کیږي تر څو پورې چې نیابة العماه پکې تمثیل شوي نه وي. دا نوی فکر نن ورځ په عربي نړۍ کې هم پراخ شوي ده او د مسلمانانو عرف هم ګرځیدلی ده، دا چې په اسلام کې ولې معتبر ده؟ او موجبه اسباب یې څه دي؟ پدې هلکه استاد فارس الخواری وايي چې الله تعالي په قران کریم کې فرمايلي دي:

---

[49]. محمد مصطفی نیازي (۱۳۹۴) د اسلام قضایي نظام، ژباړه محمد قریب ادیب اساس، قرطبه خپرونديه ټولنه،ص۱۲.

[50]. قرآن کریم، [الحجرات،ایة ۶]

[51]. قرآن کریم، [المائده ، الایة ۲۲]

(c) ketabton.com: The Digital Library

«مِنْ أَجْلِ ذلِكَ كَتَبْنا عَلى بَني إِسْرائيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَميعاً وَ مَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْيَا النَّاسَ جَميعاً وَ لَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُنا بِالْبَيِّناتِ ثُمَّ إِنَّ كَثيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ» [52]

ژباړه:له همدې امله مونږ پر بنئ اسرائيلو دا فرمان ليکلى ؤ: چا چې يو انسان د وينې له بدلې او يا په ځمکه کښې له فساد خورولو پرته (په ناحقه) وواژه، داسې وګڼه لکه چې هغه ټول انسانان ووژل او چا چې څوک له مرګه وژغوره، داسې وګڼه لکه چې هغه ټولو انسانانو ته ژوند ور وبښه. خو د هغو حال دا ده چې زمونږ پيغمبران پرله پسې له روښانه څرګندو لاربښودونو سره ورته راغلل، سره لدې هم د هغوي زياتره کسان په ځمکه کښې زياتي کوونکي دي.

د پورتنې ايت په اړه ډېر مولفين په جزايي حقوق کې د نيابة العامه يا څارنوالى اطلاق ور باندې کوي. او وايي چې که داسې تصور وشي چې سړى پورته شوي ټول خلک وژني، پس څوک خلک ژغوري او يا يې صنع کوي؟ پدې کې نشته چې دوي ټول وژل کيږي ولې يواځې نايب العام ده چې په قتل کې متولى دي. دي وايي چې په دې اړه کوم واضح نص نه ترسترګو کيږي چې فقهاو د نيابة العامه په اړه موندلى وي او بحث پرې کړى وي بلکې دا په نويو قوانينو کې د نائب العام د عنوان په حيث قبوله شوي ده.

دا چې په پورته ټولو اياتونو کې او تفسيرونو کې په تحقيق او دقيقې څيړنې باندې ټينګار شوي ده او دا کار نن ورځ په اکثره اسلامي او غير اسلامي ممالکو کې څارنوالۍ کوي، نو دا مهمه موضوع ده اواسلام کې د منع په اړه کوم صريح نص شتون نلري. بله دا چې د څارنوال او څارنوالۍ لپاره لازمي شروط، صفات او دندې د احتساب د ديوان سره تر يوه حده ورته والى لري، او هغه دا چې څارنوال بايد په اسلامي ټولنه کې په فقه او دين کې پوهه ولري، مامورات(په څه چې امر شوي ده) او منهيات(له څه چې نهي او منعه راغلي ده) وپيژني، د ښو او بدو، مجرميت او عدم مجرميت د پيژندلو په اړه معيار بايد کتاب الله او سنت رسول الله(ص) وکاروي، نرم مزاجه، د ښې وينا، ښې رويې او غوره اخلاقو څښتن به وي، لکه چې يو کس د مامون رشيد مجلس ته حاضر شو او هغه ته يې ډيرې سختې خبرې وکړي او په سخته لهجه ورته نصيحت وکړ په ښو خبرو امر او له بدو يې منع کړ. نو مامون الرشيد په ځواب کې وويل : اې سړيه الله تعالى خپل خوږ پيغمبر(ص) ته چې له تا ډير بهتر دى د هغو بدو خلکو چې له ما ډير بدتر دي د ښې رويې او نرمې لهجې توصيه کوي.

الله تعالى فرمايي:« فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى». [53]

ژباړه: پس ووايئ ده ته خبره پسته او نرمه ښايي چې دي پند واخلي او يا وويرږي له الله جل شانه څخه.

نو بيا مامون الرشيد له هغه سړي مخ واړوه او هيڅ توجه ورته ونکړه ځکه انسان چې کوم مقصد په نرمې سره لاسته راوړي هغه اکثره په سختې سره نشي حاصلوى لکه چې پدې هلکه پيغمبر ص فرمايي:

(ان الله رفيق يحب الرفق و يعطى الرفق مالا يعطى على العنف). [54]

ژباړه: الله تعالي نرمي کوونکى ده او نرم مزاجي خوښوي او په نرمي کې چې کوم انعامات ورکوي هغه په سختى نه ورکوي.

---

[52]. قرآن کريم، [المائده ، الاية ۳۲]

[53]. القرانکريم،[سورة طه اية ۴۴]

[54]. صحيح المسلم، مسلم بن حجاج القشيري(۲۶۱هـ ق).نشر آرام باغ کرانشي،جلد ۱،ص ۴۲۲،کتاب البر باب الفضل الرفق.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه څارنوال او محقق به د عامه کارونو څارنه کوي او د خلکو مال ته د توقع او رشوت اخیستنې څخه ځان ساتي او د خلکو څخه به تحایف نه قبلوي ځکه چې دا هم رشوت کې حسابیږي چې په دې اړه رسول الله ص فرمايي:(لعن الله الراشی و المرتشی).[55]

ژباړه: د الله تعالي لعنت دې وي په رشوت اخیستونکي او رشوت ورکوونکی باندې.

نو معلومیږي هغه څوک چې د لمړي ځل لپاره يې په اسلام کې د احتساب او تحقیق ارګان د رامنځته کولو هڅې کړي دي هغه د اسلام ستر لارښود او پیشوا سیدنا سرور کائنات محمد رسوال الله (ص) وه. هغه دا چې کله د حذیمي قبیلې خلک مسلمانانو ته تسلیم شوه، نو د ولید کورنۍ لخوا پدې پلمه چې تسلیمي او کلمه ویل يې د ویرې له امله وه ووژل، چې له دې واقع څخه پیغمبر (ص) خبر شو نو سخت خفه شو او پدې نوم چې دا ټولنه دی او تخلف د حق الله په جق کې صورت موندلی دی نو د خالد بن ولید (رض) کورنۍ ددې کار په بدل کې د حذیمي قبیلې ته د وژل شویو کسانو په سر دیت ورکړ او د هغوي له حقوقو څخه ساننه او دفاع وکړه.[56]

په دوهم قدم کې چې د تحقیق (څارنوالي) چارو ته توجه شوي هغه د عمر (رض) د خلاف دور وه چې نوموړي د خپل خلافت پر مهال د ټولنې او مظلومانو له حقوقو څخه د دفاع په موخه او د شریعت د احکامو د درست تطبیق په هدف زیاتې هڅې او کوښښونه کړي دي چې ځینې يې د بیلګې په توګه لاندې ډول واضح کوو:

کله چې د مصر والي عمرو بن االعاس (رض) د زوي او د یو قبطي د زوي ترمنځ لوبه کیږي، چې د قبطيي زوي لوبه ګټي چې د لوبې په ګټلو سره د عمرو بن العاس زوي ته غوصه ورځي او د قبطی زوي په وهلو او ټکولو پیل کوي او سپکې سپورې هم ورته واي. کله چې بیا قطبي له خپل زوي سره د حج د ادا کولو لپاره بیت الله شریف ته ځي نو عمر (رض) ته په دې هکله شکایت کوي چې عمر (رض) وروسته له تحقیق او څیړنې د عمر بن العاس (رض) زوي د قبطي د زوي په مقابل کې قصاص کوي.[57]

بل دا چې په دې محاکماتي سیستم کې هم قضات د قضایاو په څیړلو کې له زیات واک څخه برخورداره دي او همدارنګه د رسیدګي په اسلامي نظام کې متهم خپلواکي لري چې له خپل ځان څخه دفاع وکړي او ترفینود قضیي د قاضي په وړاندې مساوي حقوق لري.

د پورته ځانګړنو علاوه د رسیدګي اسلامي محاکماتي سیستم د یو شمیر نورو خاصو ځانګړونو او اصلاحاتو درلودونکی ده چې زیاته انساني جنبه او د تورن حقوق په ځان کې رانغاړي. پدې معنی چې دا محاکماتي سیستم هم د فرد(تورن) او هم د ټولنې حقوق رعایت کوي. دا ځکه چې څارنوال معمولا په حق الله دعواوو کې شتون لري او معمولا حق الله دعواوي په متهمینو باندې اقامه کوي، او د حق الله دعواوي د ټولنې حق دي چې په همدې دلیل ددې حق په تعریف کې فقهاء وايي چې حق الله هغه حق ده چې عمومي منافع په هغه پورې تعلق پیداکوي پرته لدې چې کوم ځانګړي شخص ته انتساب پیداکړي، په همدې دلیل چې د زیات اهمیت، شاملو او پراخو ګټو درودونکي ده، نو د ټولو خلکو خالق

---

[55]. تاج محمد تمکین(۱۳۹۹).څارنوالی او رول په جزايي دعوه کې،ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی،ماستري تیزس دفاع،ص ۵۳.

[56]. (۴۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۱۳، ۲۰.

[57]. (۵۵) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، تاج محمد تمکین، ماستري تیزس،ص ۵۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پروردګار ته منسوب کيږي، ددې ډول حق ساقط کول جايز ندي او څوک له دې ډول حق صرف نظر کولاي نشي، ځکه چې د حقوق پوهانو په نزد دا ډول حقوق عمومي حقوق بلل کيږي.[58]

همدارنګه د څارنوالۍ په اړه داسې معلوميږي چې سکوتي اجماع او د مجتهدينو اجتهاد هم شتون لري، هغه دا چې کله څارنوالۍ د قضائيه قوې په چوکاټ او بهر د کمکي ارګان په توګه له فرانسې اسلامي نړۍ ته خپره شوه نو علماو يې په رد کې نه فتوی صادره کړه او نه هم ددې د مشروعيت په اړه ښکاره اجماع ترسره کړی.[59]

د اسلام محاکماتي سيستم د برسې له مخې دې پايلې ته رسيږو چې مخکې لدې چې اروپايي او يا هم مخکيني تمدنونو د قضاياو د رسيدګي لپاره آو په ځانګړي ډول په جزايي امورو کې يو روش خپل کړی د اسلام مقدس دين کې ځانګړي روشونه په نظر کې نيول شوي وه، چې په هغه کې يو شمير خاص قواعد او سلسله مراتب موجود وه چې نوموړي روشنه ډير ساده خو کامل او هر اړخيز وه، دا روشونه نه له رومي قواعدو څخه اخيستل شوي وه او نه هم د يونان له حقوقو څخه.[60]

لمړي مطلب: د اسلامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوې

د اسلامي محاکماتي سيستم ځارنګړتياوې او له نورو محاکماتي سيستمونو سره توپير په لاندې ډول سره ذکر کوو.[61]

لمړي-د رسيدګي د يو مرحله ايز اصل له نظره: د رسيدګي په اسلامي محاکماتي سيستم کې اصل دا ده چې قضايا په محکمه کې په يو پړاو کې حل او فصل کيږي. يعنې هغه حکم چې د واکمنې محکمې له خوا صادريږي قطعي بلل کيږي اود استيناف خواهي، تميز خواهي او تجديد نظر وړ نه دي په معنی دا چې څارنوال او تورن د شکايت کولو حق نلري. دا ځکه چې د پريکړه کوونکي قاضي لپاره اسلامي فقهاوو شرايط ټاکلي چې مهم يې اجتهاد او عدالت ده نو د شرايطو درلودو يره د قاضي په پريکړه بيا ځلې تجديد نظر نه ترسره کيږي مګر په ځينو خاصو حالتونو کې چې د فقهي قواعدو له نظره د تجديد وړ وي.

دوهم-د قاضي يووالي د اصل له نظره: د اسلام په حقوقي محاکماتي سيستم کې دا اصل ده چې قضاياوې د واحد قاضي لخوا حل او د رسيدګي لاندې وي، دا ځکه چې دا قاضي د امورو د رسيدګي صلاحيت لري او دې ته اړتيا نشته چې يو قضيه يوه ډله قضات تر رسيدګي لاندې ونيسي.بله دا چې د صالح قاضي شتون په يوه قضيه کې بسنه کوي.

دربيم-د قاضي ټاکنه او عزل کول: کوم مقررات چې په اسلامي محاکماتي سيستم کې د قاضي د ټاکلو او عزل کولو لپاره ټاکل شوي ده د نورو محاکماتي سيستمونو عمومي مقررات سره يو شان دي لکه، قاضي بايد اخلاقي فساد باندې اخته نه وي، په جرم محکوم شوي نه وي، د حقوقو ليسانس ولري او نور. خو بيا ځيني خصوصي مقررات د قاضي لپاره په اسلامي محاکماتي نظام کې الزامي دي. د اسلام په اوايلو کې ځينو فقهاوودغه شرايط ۲۷ داني د قاضي لپاره ښودلي وه چې د ۱۲ شرايطو درلود واجب او د ۱۵ شرايطو لرل مستحب دي.

---

[58]. پورتني ماخذ، تاج محمد تمکين، ماسټري تيزس،ص ۵۵.

[59]. پورتني ماخذ ، تاج محمد تمکين، ماسټري تيزس،ص ۵۵.

[60]. (۴۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۵۱، ۵۲.

[61]. (۴۶) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي رجب ګلدوست، ص ۳۲ و ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصـــــــره:

د لمړي ځل لپاره په اوسني بڼه د څارنوالي ارګان د فرانسي په هېواد کې په ۱۷۹۰ م کال کې رامنځته شو او بیا له هغه ځایه د نړۍ نورو هېوادونو ته چې د فرانسې مستعمره وه، چې له دې جملې هېوادونو څخه د اسلامي نړۍ یو شمیر هېوادونو په ځانګړي ډول د مصر هېواد ته یې هم سرایت وکړ، د مصر په هیواد کې د اسماعیل باشا بن ابراهیم بن محمد خدیوي چې په سنا ۱۲۷۹هـ کې واکمن وه مختلط محاکم رامنځته شول. ولې بیا هم څارنوالي یا نیابة العامه د مصر په دارالقضا کې قرار لري او بیله نده.

همدارنګه د عثمانی خلافت له زوال څخه وروسته ۱۳۳۵ هـ ق کال غربیان د مسلمانانو په دیارونو باندې مسلط شول، د مسلمانانو افکار، اخلاق، د ژوند مسیرونه او اسلامي نظم یې مختل کړ او دا چاره تر هغه روانه وه تر څو چې مسلمانانو د هغوي افکار او قوانین ومنل همدارنګه د سعودي عربستان محاکم هم چې څلور نوعې(مجلس القضاء علی، محکمه التمییز، المحاکم العامه چې لیکنې، د مقر تعین او د ځانګړونو حدود یې د عدلیې وزیر ټاکي ولې فیصلې بیا هم قاضي د فرد په ډول کوي مګر د قتل، رجم او قطع په برخه کې درې ګونې قضا واجب دي او همدارنګه جزایي محاکم دي) لري. او اکثره پریکړي پکې د امام احمد بن حنبل د مذهب سره سمې کیږي او په جزایي محاکمو کې څارنوال نه تر سترګو کیږي.د قضاتو تعداد پکې د وزیراونو د (۲۳۶) رقم ۲۱/۳/۱۳۹۸هـ ق او ۱۷۶ رقم ۱۴/۹/۱۴۰۱هـ ق کلونو صادر شویو قرارونو په اساس شوي چې د تحقیق او تفتیش دننه پر مخ وړي.

زمونږ په هیواد کې هم تر ډیره وخته د تحقیق او تفتیش دنده د عریضې له وړاندې کولو وروسته د قاضي په غاړه وه چې په اوایلو کې دې تحقیقاتو شفاهي بڼه درلوده چې وروسته به د کاغذ پر مخ لیکل کیدې او په پاې کې به قاضي خپلې پریکړي صادرولې وروسته بیا په دولتي تشکیلاتو کې د ولایتونو او ولسوالیو په امنیه قومندانیو په چوکاټ کې د سرکاتب جزا نومونو لاندې (چې لنډ نوم د جزا وه) نوي بستونه رامنځته شو چې دنده یواځې د جرمونو تحقیق وه.

د حکومت د مامورینو د وظیفوي جرم تحقیق به د هر وزارت او ولایت په مرکز کې د مدعي العموم لخوا ترسره کېده چې دا تشکیل د وزارتونو او ولایتونو په چوکاټ کې وه، بلاخره په ۱۳۴۳هـ ل کال کې اساسي قانون له مخې د مدعي العموم(څارنوالۍ) تر نامه لاندې د جرایمو د تحقیق لپاره رسمي اداره د دولت په تشکیل کې رامنځته شوه، یو کال وروسته یعنې په ۱۳۴۴هـ ل کال کې د څارنوالي د قانون په نامه یو قانون په ۱۴ مادو کې رامنځته شو چې په اساس یې د تحقیق برسیره په محکمه کې د تورن د تعقیب چارې هم دغه ارګان ته وسپارل شوي. او د ۱۳۴۳هـ ل کال د جزایي اجرااتو د قانون په تصویب کېدو سره ددې ارکان دندې او واکونه مشخص شول.د ۱۳۴۳ هم ل کال له اساسي قانون څخه وروسته د ۱۳۵۵هـ ل کال د افغانستان د اسلامي جمهوریت په اساسي قانون کې هم دې ارګان دنده او جوړښت ته توجه شوي وه. او بیا په ټول دورو یعنې ۱۳۵۹هـ ل کال ، ۱۳۶۶هـ ل او ۱۳۷۲هـ ل کال اساسي قوانینو د دې ارګان ایجاد، اړتیا او دندو ته توجه کړي ده، همدارنګه د ۱۳۴۴هـ ل کال د څارنوالی له قانون وروسته بل قانون چې د څارنوالی د تشکیل او واک قانون بلل کیږي، په اتو ۸ فصله او څلویښتو ۴۰ مادو کې تر اوسه پورې نافذ او مرعي لاجرا ده.[62]

---

[62].(۵۵) ګډه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، تاج محمد تمکین، ماستري تیزس،ص ۵۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریېـــم څـــــــپرکی

د څارنوالۍ اوسنۍ وضعیت ته کتنه

په دغه څپرکي کې د څارنوالي په اوسني وضعیت باندې په عمومي توګه بحث ترسره کوو. او ددې لپاره چې د اوسنۍ وضعیت په اړه په کامل ډول پوه شو نو اړوند معلومات مو په یو مبحث یو په مطلب کې رانغاړلي دي تر څو معلومات منظم وي او په معلوماتو پوهیدل اسانه شي .

لمړی مبحث: د څارنوالي اوسنۍ وضعیت ته کتنه

لمړی مطلب: په عمومي ډول د څارنوالي اوسنۍ وضعیت ته کتنه:د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتي ۲۳ نیټي پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتي په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګسټ میاشتي د ۱۵ نیټي سره سمون خورې افغانستان ونیوه او د دوهم ځل لپاره واک ته ورسیدل. د آسلامي آمارت له لورې د افغانستان نیولو سره سم په ټولو وزارتونو، ریاستونو، دولتي او غیر دولتي ادارو کې ژور تغیرات رامنځته شول. ځکه هر کله چې اسلامي امارت په افغانستان واک ترلاسه کړ نو په لکونو خلکو هېواد پرېښود او نورو هیوادونو ته ګډوال شول، او د هغوي له هیواده وتلو سره سم اړوند دولتي او غیر دولتي اداري بې سرپرسته پاتي شوي چې پدې ترڅ کې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لوري نوي ټاکنې وشوي او د وازرتونو او ریاستونو لپاره نوي وزیران او ریسان وټاکل شول. چې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لورې مولوي شمس الدین (شریعتي) د افغانستان آسلامي امارت د لوی څارنوال په توګه معرفي او په خپل کار باندې پیل وکړ.

لکه څنګه چې د افغانستان آسلامي امارت مشر امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند د فرمان په اساس وویل چې ټول هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې دي، لغوه دي او نه باید اړوندي اداري یې تطبیق کړي خو هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې نه وي اړوندي اداري د اصولو قواعدو او قوانینو په عملي کولو باندې مکلفي دي، دا چې د څارنوالي ارګان او د څارنوالي اړوند قوانین لا لغوه شوي نه دي، نو اسلامي امارت دې ضمناً یو ډول مشروعیت ورکړی ده.[63]

دا چې په اوسني وضعیت کې د څارنوالۍ بنسټ شتون لري او د له منځه تللو په اړوند یې د آسلامي امارت مشر امیر المومنین لخوا کوم ځانګړی فرمان نده صادر شوي، بلکې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت هغه څارنوالان چې له هیواده بهر ندي تللي او لا په هیواد کې ژوند کوي، د تیر په څیر اوس هم خپلو دندو ته راځي، او خپل معاش ترلاسه کوي. البته د یادوني وړ ده چې ځیني څارنوالان له دندو ګوښه شوي او پر ځای یې نور څارنوالان ټاکل کیږي او ټاکل شوي دي چې د ګوښه کیدو اصلي لامل یې د څارنوالانو په فساد تورن کیدل دي.[64]

د څارنوالي ارګان اوسمهال شتون لري خو فعالیت نه ترسره کوي، بلکې د څارنوالانو دندې د اسلامي آمارت قاضیان او ورسره ځیني پخواني قاضیان ترسره کوي. دا چې ولې اوسمهال څارنوالي فعالیت نلري؟ نو لامل یې د تیر اسلامي جمهوریت د څارنوالانو په فساد بندې ککړوالی وه. دا یوه روښانه موضوع ده چې تیر حکومت کې څارنوالان خصوصا نظامي څارنوالان له فساده ډک وه، او لدې ارګان

---

[63].مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).
[64].مصاحبه:څارنوال محمد ادریس حقاني(۲۶میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه خلک ډیر ناخوښ وه. د پیسو په بدلي کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پایمالول، په شتمنو افرادو د دعوي د اقامې څخه ویره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانیت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د یو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده یې چې په ټولنه کې عدالت تامین کول وه له پامه غورځولی وه، نو ځکه اسلامي امارت ددې ټولو پورته ټکو په نظر کې نیولو سره تر امر ثاني پورې څارنوالي فعالیت ځنډولی ده، او د څارنوالانو دندې اوسمهال د اسلامي امارت قاضیان پر مخ بیایي.[65]

د څارنوالانود ټاکنې پروسه هم د تیر په څیر ده، د څارنوالي په اړوند چې کومو قوانینو پخوا شتون درلوده اوس هم له هماغو قوانینو څخه استفاده کیږي، اوسمهال د څارنوالانو نوی ټاکنه هم ترسره کیږي، چې د ازموینو اخیستلو پروسه او شرایط یې ټول د پخوا په څیر دي.[66]

د یو دولت په چوکاټ کې د څارنوالي شتون ډیر زیات اړین ځکه د څارنوالي په نشتون کې دعوو ته رسیدګي ډیره ستونزمنه او یا هم ویلای شو چې ناممکنه ده. که څه هم اوسمهال د اسلامي امارت د قاضیانو له لوري دعوو ته رسیدګي ترسره کیږي، خو دا چې د یو ولایت په سطه دعوې ډیرې زیاتې وي، نو قاضیان نشي کولای چې ټولو دعوو ته رسیدګي وکړي ځکه دغه قاضیان به هم د دولت له لورې د دعوي اقامه پر غاړه لري هم به د دریيم ګړي په توګه پریکړه صادروي، چې د یو شخص له لورې د قاضي او د څارنوالانو دندې پرمخ وړل ډیره ستونزمنه خبره ده.[67]

دا چې اوسمهال په قاضیانو باندې کار ډیر زیات او دعوو ته په ټاکلي وخت سره رسیدګي نشي کولای او ډیر تورن افراد بې سرنوشته پاتي کیږي، نو د افغانستان اسلامي امارت ددې لپاره چې د قاضیانو د کار حجم کم شي او د بې سرنوشته افرادو سرنوشت وټاکل شي، د یو ځانګړي کمیسیون په جوړولو باندې بوخت دي، او ددغه کمیسون دنده د بې سرنوشته افرادو سرنوشت ټاکل دي. [68]

څارنوالي بنسټ او د څارنوالانو شتون د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ده، ځکه هر کله چې څارنوال مدعي العموم واقع کیږي نو د ټولنې او دولت له حقوقو څخه دفاع کوي، او قاضي د دریيم ګړي په توګه پریکړه کوي. نو که چیرته قاضي خپله په یوه قضیه کې تحقیق وکړي او د دعوي د یو لوري شي او بیرته په همدې قضیه کې پریکړه وکړي نو دلته د شخصي اغراضو موجودیت پیښیږي، او ټولنه د قاضي په پریکړه شکمن کیږي. همدارنګه کله چې د څارنوالانو له لوري د یوې قضیې تحقیق او تعقیب ترسره کیږي نو له څو پړاوونو څخه تیریږي چې د اشتباه او غلطي امکان پکې کم وي او تحقیق په ښه شکل سره ترسره کیږي، خو که چیرته قاضي هم پریکړه کوي او هم تحقیق ترسره کوي نو دا چې انسان ضعیف ده نو په تحقیق او پریکړه کې د اشتباه امکانات زیات وي.[69]

د څارنوالي شتون د دعوو رسیدګي او د عدالت د تامین لپاره ډیر اړین ده. که چیرته څارنوالي شتون ونلري، نو دعواو رسیدګي به د ځنډ سره مخامخ وي، د عدالت تامین به په ښه شکل نه ترسره کیږي ځکه دعواوي د څو پړاوونو پر ځای د یوه پړاو څخه تیریږي او د اشتباه امکان پکې زیات وي، ډیر افراد به بې سرنوشته پاتي کیږي، او د هغوي د مجرمیت او عدم مجرمیت په اړه پریکړه ډیر په ځنډ سره صادریږي.[70]

---

[65]. مصاحبه:امر محمد همایون عزیزي(۲۹ میزان۱۴۰۱ش، مخامخ)
[66].مستعار نوم ایکس(۲ عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)
[67]. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واتس اپ)
[68]. مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).
[69]. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واتس اپ)
[70]. مصاحبه: څارنوال محمد یعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واتس اپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت کې څارنوالان د ډېر واک څخه برخمن وه، مادي او معنوي امتیازات ورته ورکول کیدل، چې د ملکي څارنوالانو په نسبت د نظامي څارنوالانوامتیازات زیات وه، خو لدې هر څه سره نظامي څارنوالانو خپله ایماني او وجداني دنده په سحې توګه نه ترسره کوله او په فساد او ظلم به اخته کیدل، چې د افغانستان اسلامي امارت هم دې ټکو ته په نظر کې نیولو سره د څارنوالی فعالیت متوقف کړی ده. خو باید د نظامي او ملکي څارنوالانو ترمنځ توپیر وکړل شي او حد اقل ملکي څارنوالانو ته د فعالیت کولو اجازه ورکړل شي ځکه هغوي د نظامي څارنوالانو په پرتله دندو ته ډېر وفادار وه او په احسنه شکل سره خپلې دندې ترسره کولې.همدارنګه په څارنوالي کې او د څارنوالانو لخوا د فساد د مخنیوي لپاره ځانګړي قواعد رامنځته کړل شي، د فساد کولو لارې وتړل شي او د فساد مخنیوي مدیریت کړل شي.[71]

په اوسني وضعیت کې د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د یو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعالیت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي تر څو د افغانستان اسلامي امارت قاضیانو له لوري دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي. څارنوالي د یو دولت په اډانه کې ډېر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.[72]

[71].مصاحبه: څارنوال محمد یعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واټس اپ)
[72].مصاحبه: څارنوال مطیع الله عظیمي(۱۵عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــــايله

۱- څارنوالۍ يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پانه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

۲- څارنوالي د يو دولت په اداانه کې ډير اړين ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمايه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسيدګي لپاره يوائينې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

۳- د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزايي قضاياو ته د رسيدګي لپاره مختلف محاکماتي سيستمونه شتون لري چې لدې څلور محاکماتي سيستمونو له جملې څخه د اسلام محاکماتي سيستم کې څارنوالي له ځانګړې رول څخه برخمنه ده.

۴- څارنوالي په اوسمهال کې (افغانستان اسلامي امارت دوهمه دوره) شتون لري، کاملا له منځه نده تللی خو عملاً فعاليت نلري، او اصلي لامل يي د تيرو څارنوالانو د پيسو په بدلې کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پايمالول، په شتمنو افرادو د دعوي د اقامې څخه ويره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانيت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د يو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده يې چې په ټولنه کې عدالت تامين کول وه له پامه غورځولې وه، نو ځکه اسلامي امارت تر امر ثاني پورې څارنوالي فعاليت ځنډولې ده.

۵- په اوسنې وضعيت کې د افغانستان اسلامي امارت ته بايد ده چې د يو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعاليت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي او د قاضيانو له لوري دعوي ته رسيدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنيوي وکړل شي. څارنوالي د يو دولت په اداانه کې ډير اړين ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمايه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسيدګي لپاره يوائينې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړانـــــدیزونه

۱-د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د څارنوالي بیا ځلي فعالیت اجازه ورکړي تر څو دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي او د افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي.

۲- د افغانستان اسلامي امارت باید یو منظم پلان ترتیب کړي چې د افغانستان جمهوري دولت په څیر د نظامي څارنوالانو له لورې فساد ترسره نشي او بې ګناه افراد مجازات نه کړل شي.

۳- څومره چې ژر کیدای شي په کابینه کې د څارنوالي موضوع مطره شي او د فعالیت اجازه ورکړل ځکه د عدالت د تامین لپاره د څارنوالي شتون ډیر اړین ده.

۴-څارنوالي ته عام او تام صلاحیت او استقلال ورکول تر څو چې د څارنوالي ارګان بیرته د کوم بل ارګان له فشار او مداخلي څخه خپلې دندې په مستقله توګه پرمخ یوسي.

۵-د نظامي او ملکي څارنوالانو د فعالیت ترسره کولو او اسخدام کولو لپاره معلوم قواعدو او قانون وضع کړل شي، تر څو د څارنوالانو د فعالیتونو د بې نظمې څخه مخنیوي وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــــــــاخذونه

1. القران الکریم.
2. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلكي).تمويل كننده: اداره حاكميت قانون و مبارزه با مواد مخدر بين المللي، وزرات خارجه امريكا(INL)و تطبيق كننده،بنياد آسيا.
3. تمکین، تاج محمد (۱۳۹۹). څارنوالۍ او رول په جزايي دعوه کې، ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی، ماسترۍ تيزس دفاع.
4. جویباري، رجب ګلدوست (۱۳۹۱). کلیات آئین دادرسی کیفری، انتشارت جنګل جاودانه، چاپ دهم.
5. دانش، سرور(۱۳۹۴). حقوق اساسي افغانستان، کابل:انتشارات دانشګاه ابن سینا، چاپ سوم.
6. دانش، حفیظ الله (۱۴۰۰). د جزاي محاکماتو اصول، کابل، نوی مستقبل خپرندویه ټولنه.
7. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جریده،۶۵۱ ګنه.
8. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال،رسمي جریده.
9. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جریده.
10. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جریده.
11. د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹ ګڼه فرمان،۲ ماده،دویم بند.
12. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جریده، کابل دولتي مطبعه.
13. د افغانستان جزایي اجرااتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جریده.
14. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکیل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جریده.
15. رسولي، محمد اشرف (۱۳۹۷). اصول محاکمات جزایي، کابل، انتشارات سعید.
16. صحیح المسلم، مسلم بن حجاج القشیري (۲۶۱هـ ق). نشر آرام باغ کرانشي، کتاب البر باب الفضل الرفق.
17. عمید حسن (۱۳۸۵). فرهنګ عمید فارسي، موسسه انتشارات کبیر، تهران میدان استقلال.
18. نیازي، محمد مصطفی (۱۳۹۴) د اسلام قضایي نظام، ژباړه محمد قریب ادیب اساس، قرطبه خپرندیه ټولنه.
19. IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلینیک های حقوقی بنیاد،دیپارتمنت تعلیمات بین المللی حقوقی،کابل.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library